LIMBURG'S JAARBOEK.

„LIMBURG",

PROVINCIAAL GENOOTSCHAP

VOOR

GESCHIEDKUNDIGE WETENSCHAPPEN

TAAL EN KUNST.

III.

Ve Aflevering.

ROERMOND,
HENRI VAN DER MARCK.
1897.

OPMERKING.

Bij het lezen van het dialect, dat in de alléén- en samenspraken enz. van deze schets voorkomt, gelieve men er op te letten, dat daarin alles wordt uitgesproken zooals in het Nederlandsch gebruikelijk is, en dat enkele klinkers en medeklinkers, welke het Nederlandsch mist, zijn aangeduid en moeten worden uitgesproken, als volgt:

ä = ä in het Duitsch,
ë = ê „ „ Fransche *être*, } *)
ï = ie „ „ Nederlandsche *Piet*,
oa = ô „ „ Fransche *vôtre*,
oeu = eu „ „ „ *beurre*,
û = u „ „ Nederlandsche *ruw*,
kg = g „ „ Fransch, vóór *a* of *o* geplaatst,
sj = ch „ „ „ of sch in het Duitsch,
zj = g „ „ „ , vóór *e* of *i* geplaatst.

Daardoor zal men de juiste uitspraak vrij wel nabij komen.

J. M. J.

*) ä en ë zijn gelijkluidend, doch worden gebezigd, naar gelang de grondklank van het woord *a* of *e* heeft; b.v.: gaarne (gäär), paard (päärd), ledig (lëëg), leven (lëven).

Schets van Taal, Zeden en Gebruiken

in de heuvelstreek van Roermond.

HOE MIJNE OUDERS ELKANDER KREGEN.

I

Het is een smoorheete Junidag van het jaar 182*, des namiddags omstreeks één uur. In Boschdorp en diens omgeving is het zeer stil. De gevleugelde luchtbewoners, die dezen morgen, van het krieken van den dag af, zich vroolijk en vlug door en over het dorp en diens omgeving bewogen, en, elk op zijn wijze, hun liedje zongen, hebben, nu het heetste van den dag is aangebroken, zich in de meest belommerde gedeelten van laan, boom of heg teruggetrokken. De meesten zitten dicht bij of op den rand van hun nestje, slaan met teedere belangstellende blikken hunne jongen gade, en schijnen deze te vermanen, toch vooral stil te blijven, en zich niet door onnoodige beweging te vermoeien.

De enkele paarden in gindsche weide, het Broek, hebben den door een kabbelende beek bespoelden rand daarvan opgezocht, ten einde in de schaduw van enkele boomen en struiken eenigszins beschutting te vinden tegen de verzengende stralen der hoog aan den hemel staande zon. Sommige der viervoeters staan in de beek, ten einde de vliegen, die hen tot dolwordens toe plagen, ten minste van de onderste ledematen af te houden.

Met uitzondering van het zoo even genoemde vliegend, gonzend, bloeddorstig, nooit verzadigd geboefte, neemt alles, wat leven heeft en zich naar eigen goedvinden bewegen kan, zoo min mogelijk beweging. Waartoe zou beweging ook dienen? De

wormpjes, waarmede de luchtbewoners zichzelf en hun kroost voeden, kruipen voor de warmte weg in den grond, of verschuilen zich achter aardkluiten of in dicht gebladerte, en zijn dus niet, althans niet gemakkelijk, te vinden. De nektar, dien de bij, de hommel en de vlinder in de bloem zoeken, is verdroogd; de bloem hangt verflenst aan den slappen stengel. Het gras en de klaver, welke den grooteren dieren tot voedsel strekken moeten, zijn half verdroogd en taai, daardoor min smakelijk, en niet dan met moeite door de dorstige keel te krijgen..... Alles rust daarom, en wacht totdat de ergste hitte over is, en de verkwikkende namiddag- en vooral avondkoelte nieuw en frisch leven aan dieren en planten geschonken heeft.

Dan is alles weder leven en beweging. De boekvink slaat, de nachtigaal en de heivink zingen hunne honderdtonige liederen, de leeuwerik fluit zijn helder, ietwat eentonig deuntje, hetwelk evenwel niet minder welluidend klinkt. Soms zit de oolijkert op een verheven graszoodje of op een vochtig aardkluitje, van gelijke kleur als hijzelf, zijne symphonie te spelen, zeker bij of in de buurt zijner jongen, om dezen eene eerste les te geven in zijne, niet dan door zijns gelijken na te bootsen, kunst. Het geroep van den koekkoek, het gekweel der andere vogels, het geloei van het rundvee, het geblaat van de schapen, het gehinnik van een enkel paard, heel in de verte als een echo door een ander beantwoord, enz. mengen zich in dit algemeen koor, en den oplettenden toehoorder wordt daardoor een onvergelijkelijk schoon, harmonisch concert in Gods heerlijke Schepping te genieten gegeven.

Ook „de Heer der Schepping", de mensch, ofschoon minder vrij, om te doen en te laten wat hij wil dan de overige levende schepselen Gods, neemt op het heetste van den dag rust in dezen tijd van het jaar, en houdt na het middagmaal tot twee uur, wat men elders „siësta" of ook wel „een uiltje vangen" noemt, doch wat te Boschdorp met den minder weidsch klinkenden titel van „unjere" [1]) bestempeld wordt De mannen, die er tijd voor hebben, doen dit in de schaduw van een fruitboom, of in huis in den „prettert" [2]) of op stoel of bank. De overige mannen, zoomede de vrouwen, houden zich binnenshuis of in de omgeving daarvan

---

1) Middagdutje. 2) Leuningstoel.

bezig met lichten arbeid.... Akkers, bosschen en velden, die vóór den middag, van het opkomen der zon af, van menschen wemelden, zijn in den „unjertied" als uitgestorven.

II

Antoon, de schoolmeester te Boschdorp, de eenige zoon van den koster, maakt eene uitzondering op den omschreven regel. Toen ten elf uur de morgenschooltijd geëindigd was, is hij, geheel tegen zijne gewoonte, tot etenstijd daarin verbleven, en zelfs iets langer; zoodat hij, almede tegen zijne gewoonte, te laat aan den disch kwam. Hij heeft het niet hooren „middaag loeë", noch gezien, dat allen, op het eerste geluid der klok, arbeid en gesprekken staakten, en, de mannen met ontbloote hoofden, op den steel van schop, riek of hark geleund, in eerbiedig gebogen houding, den „Engel des Heeren" baden, en onmiddellijk daarna naar huis gingen, om het middagmaal te gebruiken. Zelf aan tafel gekomen, roert hij de spijzen nauwelijks aan, spreekt slechts nu en dan een enkel woord, en gaat spoedig weder heen.

Hij arbeidt evenwel niet, unjert evenmin, doch gaat, schijnbaar doelloos door den tuin achter het huis het wijde veld in.

Waarom zou hij zoo, met gebogen hoofd, blijkbaar diep in gedachten verzonken, zonder op of om te zien, in de gloeiende warmte ronddolen? ... Zou hij, bestemd om later zijn vader in diens betrekking van koster op te volgen, zich vooraf gaandeweg oefenen willen in hetgeen hij kennen, weten en doen moet, om zich te zijner tijd in die betrekking bekwaam, knap en handig te toonen? Dan toch zal hij nu en dan, bij nacht en ontijd, in regen en wind, in hitte en koude, en dat soms zeer snelle, wandelingen moeten doen, om den geestelijke aan een ziek- of sterfbed te vergezellen.... Of zou het iets anders zijn, wat zijn gedrag zoo zeer doet verschillen van dat der overige Boschdorpers?. ..

Ja, het is werkelijk iets anders.... Antoon is namelijk verliefd op Johanna, de jongste van het vijftal flinke dochters van den „halfe" van Puinenhof. Het is voor niemand in het dorp een geheim: Puinen Han zal de echtgenoote worden van „Kusters" Antoon. „Det zal ei sjoon paar gève", fluistert men elkander in het dorp toe. En, niet slechts in Boschdorp, maar ook in de dorpen, gehuchten

en pachthoeven in den omtrek, zijn niet weinig jonge borsten, die op Antoon, en vele jonge meisjes, die op Han afgunstig en jaloersch zijn.

„Niet steeds is de liefde bestendig van duur,"

heeft Tollens gezongen; doch ook vóórdat die groote dichter zijn prachtige Echtscheiding schreef, was dit een algemeen bekende daadzaak. Het besef daarvan door Antoon en de ondervinding, die hij thans zelf meent te hebben opgedaan van de waarheid daarvan, zijn de oorzaken, welke hem, niet alleen uitwendig, maar ook inwendig, zóó ternederdrukken, dat hij, nu anderen rusten, zelf geen rust vinden kan.

De twee gelieven hebben namelijk den vorigen Zondag een kibbelpartijtje gehad, en zijn van elkander gegaan, zonder dit bij te leggen. Antoon gevoelde daarover reeds een half uur later bitteren spijt.

Het is nu Zaterdag daarna. Wel heeft Antoon in den loop van de week elken avond rondgedwaald in de nabijheid van het hem welbekende tralievenster in „Puine wei," waaraan hij zoo menigmaal met Han sprak; maar de moed om als vroeger, en tot dusverre nooit tevergeefs, aan dat venster aan te kloppen, ontbrak hem geheel; en zijne hoop, dat het venster zonder dat hij aanklopte zou geopend worden, werd niet verwezenlijkt. Van Maandag tot Vrijdag is de eene dag na den ander verloopen, zonder dat gelegenheid kwam, om de oneenigheid op te helderen, en eene poging te doen, om den vrede te herstellen.

Antoon heeft dus — iets wat hij zich verbeeldt, nog nooit in zijn leven te hebben ondervonden — zijne beminde eene gansche lange week niet gezien, noch hare voor hem zoo liefelijke stem gehoord..... Voegt men daarbij de hem hoe langer hoe meer kwellende onzekerheid, of de zaak wel ooit in het goede spoor zal kunnen teruggeleid worden, dan zal het wel niet bevreemden, dat hij zoo gebukt en gedrukt daarhenen dwaalt.

Arme Antoon!..... Hij heeft grievend leed over die oneenigheid, en peinst zich suf, om een middel uit te denken, dat een goeden uitslag belooft, doch kan er geen vinden.... En toch heeft hij het zichzelf in die bange lange week aanhoudend herhaald: zij zal,

zij moet bijgelegd worden.... Hij kan — ook dit herhaalt hij bij zichzelf aanhoudend — zijn geliefde Han niet opgeven....

III

Den volgenden morgen is te Boschdorp iedereen vroeg op de been. Gewoon aan vroeg opstaan, doet men dit vooral op Zon- en feestdagen, om daardoor des te langer van den rustdag te kunnen genieten. Een donderbui, vergezeld van overvloedigen, malschen regen, heeft de hitte van den vorigen dag vrij wat bekoeld. Luchtig waait een zacht windje door de hooge wilgen- en notenboomen in de nabijheid van de kosterswoning; en, als men door den tuin in het daarachter gelegen ruime heuvelachtige veld staart, ontwaart men eene uitgestrekte landouw, bezet met bloeiend koren, hetwelk, door den wind bewogen, het aanzien heeft van eene onstuimige zee. De schaduwen van enkele wolken, die zich na het onweder in de lucht bewegen, zweven als reusachtige spookgestalten over het golvende graan.

Antoon gaat evenwel niet in tuin of veld. Hij heeft niet noodig, onstuimigheid te zoeken; hij draagt die met zich om in zijn arm hart, in zijn geschokt brein, in zijn geheel binnenste. Hij blijft op zijne slaapkamer het begin van de vroegmis afwachten. Reeds lang heeft hij daar vertoefd, in diepe gedachten verzonken. Thans staat hij aan het op straat uitkomende venster, en ziet enkele van de vrouwelijke bewoners in Zondags kleedij kerkwaarts gaan.

Het is namelijk in Boschdorp gebruikelijk, dat de vrouwen bij voorkeur naar de vroegmis gaan. Zij kunnen dan onder de hoogmis tehuis blijven, om de kleinen te kleeden en te verzorgen, het vee op stal van het noodige te voorzien, en het middagmaal gereed te maken. Overigens wordt op Zon- en feestdagen, zoo door mannen als vrouwen, zonder onvermijdelijke noodzakelijkheid, geen enkele kerkdienst verzuimd; kinderen verzuimen, van omstreeks hun vierde levensjaar af, geen enkelen kerkdienst, ook niet op de werkdagen.

Antoon rekent er op, dat Han ook naar de vroegmis komen zal, en denkt bij zichzelven:

— Zou et [1]) komme? Zal et, es et kumt, inkieke wie et vruiger

[1]) „Et," als de klemtoon op het woord valt „het". Te Boschdorp worden ongehuwde meisjes in de spreektaal beschouwd als tot het onzijdig geslacht te behooren.

altied dei, af zal et noe, zonger in te kieke, langs goan?.... Zou et nag kwoad zien, af nein, wie ig, dernoa verlangen, det alles weer in oarde kumt?

Deze en honderd andere vragen kruisen elkander in zijn verhit brein, en nog wacht hij op dezelfde plaats bij het venster.

Eensklaps komen twee zusters van Hanneke, samen pratende, voorbij. Eene van deze was anders altijd de getrouwe gezellin van Han. Beiden knikken Antoon vriendelijk toe, en gaan door, alsof er niets bijzonders aan de hand was. Antoon denkt snel:

— Et is heim bleven onger de vruigmis, en dus allewil 1) zoo goud es allein heim 2). Wat ein sjoon gelègenheid!.... Noe hub ig al den tied, om et mit em bie te likge; — en met een zucht voegt hij er bij: — Ten minsten, es het wilt wie ig.

Mit die gedachten bezield, ijlt hij het huis uit en de straat op.... Doch, o ramp! toen hij een eind ver gevorderd is op den weg rechts, die naar Puinenhof leidt, ziet hij om, werpt een blik in tegenovergestelde richting, en.... daar wandelt de arme Han alleen, een viertal passen achter de zusters.... Vroeger liepen zij en de zusters of de „halversje" 3), haar moeder, altijd samen, en, als het nog tijd was, wipte men nog wel eens in bij „et aad kusterke", zooals mijn grootvader van vaders zijde in de wandeling genoemd werd. Dan was Hanneke de voorste, en dit werd haar, als een haar stilzwijgend toekomend recht, door niemand betwist. Thans stapt zij stil, met gebogen kopje heen, en schijnt naar niemand of niets te zien. Toen zij het bewuste raam voorbijging, wierp zij een schuchteren blik naar de zijde van het huis, hopende en vreezende tevens, Antoon te zullen zien. Om de gemelde reden gebeurde dit niet; en dit is reeds de tweede groote teleurstelling voar haar teergevoelig hart, nadat zij het dorp was ingekomen; de eerste ondervond zij, toen zij Antoon op de straat aan zijne woning niet opmerkte, en het huis dus moest voorbijgaan zonder hem; iets wat, zoolang zij met elkander verkeerd hadden, nog nimmer was voorgekomen.

Ook zij had de gansche lange week geleden, gezucht en geweend over de oneenigheid, waarvan zij thans zichzelve de geheele schuld toerekent. Had Antoon geweten, wat in haar hoofd

1) Thans. 2) Tehuis. 3) Pachtersvrouw.

en hart omging, dan ware de vrede spoedig hersteld geweest. Hij wist dit echter niet.

Antoon staat besluiteloos..... Zal hij haar volgen, inhalen en aanspreken?..... Hij wil wel, doch durft niet, zoo op den openbaren weg, zich blootgeven. Immers, indien zij geene geneigdheid tot verzoening heeft, dan zal zijne poging mislukken, en menigeen daarvan getuige zijn. Daartegen komt zijn eergevoel, en tevens de vrees om zich belachelijk te maken, in verzet..... Hij wandelt haar langzaam na totdat eene bocht in de straat haar aan zijn oog onttrekt. Zelf aan die bocht gekomen, is zij hem te ver vóór, om haar, zonder in het oog loopend snel te gaan, in te halen, vóórdat zij de kerk bereikt. En het mensehental wordt grooter, naarmate men dichter bij de kerk komt..... Hij volgt haar tot hij haar de kerk ziet binnentreden, en gaat daarna werktuigelijk naar huis terug.

IV

De kostersvrouw heeft zich inmiddels naar de kerk begeven. De koster is, door zijn dienst geroepen, reeds veel vroeger daarheen getogen..... Antoon vergeet geheel, wat tot de plichten behoort van hem, die onder de vroegmis tehuis blijft, namelijk voor het koken van het koffiewater te zorgen; en zulks in weerwil het water boven den haard gereed hangt, en hij niets anders te doen zou hebben dan de onder den waterketel netjes gerangschikte brandstoffen aan te steken met een zwavelstok, die, met het „ketsjgerei" 1), voor de hand ligt. Hij gaat naar zijne slaapkamer, en laat aan zijne droefheid haar vrijen loop.

In het dorp heerscht groote stilte, die slechts nu en dan gestoord wordt door het gekweel van kleine vogels, het kraaien van hanen, en het zingen en kakelen van kippen..... Eindelijk wordt Antoon door het „halfmis bompe" (2) uit zijne mijmering opgeschrikt en werktuigelijk prevelt hij het daarbij gebruikelijk gebed ..., Het wordt hem in huis thans te benauwd, en hij gaat daarom den tuin in, om zich in de frissche lucht aan die benauwdheid te onttrekken.

---

1) Vuurslag. 2) Kleppen met de groote kerkklok tijdens de opheffing.

Het is thans prachtig weer. De wolken zijn door de zon weggevaagd. Alles is door den verkwikkenden regen opgefrischt. Het koren laat het stuifmeel los, en dit stijgt als een wierookdamp op in de zuivere, door geen windje bewogen lucht, zooals weleer de rook van Abel's offer. Door den vochtigen dampkring schijnt alles veel naderbij gelegen; de heuvelen en bosschen aan den Noordoostelijken gezichteinder teekenen zich beter dan gewoonlijk op het azuren hemelgewelf af, en kunnen beter dan gewoonlijk gezien en bewonderd worden.

De indruk, door een en ander op Antoon gemaakt, brengt hem een weinig tot bezinning, en hij maakt thans het vaste voornemen, om, als de mis uit zal zijn, het moge gaan zooals het wil, Han aan te spreken..... Hij moet, hij zal weten, wat hem te hopen of te vreezen staat. De onzekerheid, waarin hij verkeert, is hem ondragelijk; deze moet en zal ophouden, meent hij.

Hij gaat den tuin uit, wandelt over het voetpad achter de lange rij van tuinen tot aan den Waterweg, waaroverheen het voetpad een viertal stukken bouwland in schuinsche richting doorsnijdt, en uitkomt op den Puinenweg, die van het dorp naar Puinenhof loopt. Het laatste dier stukken land is met hoog koren begroeid, en biedt dus gelegenheid om op het voetpad te blijven, zonder gezien te worden door hen, die over den Puinenweg gaan. Antoon benuttigt die gelegenheid, en stelt zich „verdekt" op. Han moet daar langs komen.

Ofschoon hem de tijd, daar doorgebracht, niet kort toeschijnt, is hij toch niet lang op zijne schuilplaats, toen hij bekende stemmen hoort, behoedzaam tusschen de korenhalmen door gluurt, en de beide zusters ziet aankomen, evenals vóór de mis op eenige passen afstands gevolgd door het voorwerp van zijn zielsangst.

Dat treft goed. Nu kan hij haar wellicht spreken, zonder dat de zusters dit, althans in de eerste oogenblikken, gewaar worden... Hij duikt diep achter het koren weg, en ijlt, zoodra de zusters voorbij zijn, aan de zijde van haar, over wie hij sedert den vorigen Zondag zonder ophouden getobt heeft.

Hanneke schijnt erg te schrikken. Antoon vind haar uitermate bleek en zeer ontdaan. Zij was dit echter reeds lang vóór dit oogenblik geweest.....

Na eenige aarzeling is Antoon in staat, uit te brengen:

— Morgen Hanneke! Wie geit et? — Door aandoening overmand, blijft hij steken.

Er volgt geen antwoord..... Antoon leidt daaruit af, dat Han het voorgevallene zoo licht niet acht, en zij bijgevolg niet vergevensgezind is..... Wie echter het zenuwachtig trillen van haar onderlipje en de dikke tranen in hare oogen had opgemerkt, had wel kunnen zien, dat het weenen haar nader stond dan het spreken.... Ook zij heeft sedert den vorigen Zondag getreurd en geleden, veel meer dan Antoon. Deze toch kon, door zich in huis van de zijnen af te zonderen, of door in de open lucht alleen rond te dwalen, zijn leed voor anderen verbergen. Als meisje kon Hanneke dat niet; zij moest allen tijd in gezelschap van moeder en zusters doorbrengen; en toch mochten deze van haar leed niets merken. En dit viel haar, met haar openhartig karakter, zwaar.... Alleen des nachts, als de anderen sliepen, kon zij ongestoord aan hare droefheid lucht geven..... Ook zij had zichzelve, honderdmaal misschien, verweten, dat zij niet toegevend geweest was; Antoon toch was voor haar steeds zoo goed en zoo lief.. .. Zij had de zaak zoolang alleen bepleit, dat zij geëindigd was, de oorzaak van de oneenigheid en de gevolgen, daaruit ontstaan, geheel voor eigen rekening te nemen..... Het is dan ook schuldbesef, hetwelk haar belet, het hoofd op te richten, en vrouwelijke schuchterheid schroeft haar de keel toe, zoodat zij hare schuldbekentenis niet uitbrengen kan. Zij heeft, o zoo veel! aan Antoon te zeggen, maar de woorden blijven in de keel steken.

Wat Antoon betreft, deze heeft nauwelijks besef van wat er met hem gebeurt. Alles schijnt om hem heen te draaien; het suist hem als een waterval in de ooren. Eindelijk — het is hem alsof niet hij zelf, maar een ander de woorden uitspreekt, — zegt hij:

— Wils te dan niks meer van mig weten, Hanneke? Et waas joa zoo erg neit gemeind.....

Nog geen antwoord in woorden: Han snikt hevig en zilte tranen ontsnappen haar oog.....

Onderwijl zijn zij tot dicht bij de hoeve gekomen..... De zusters schijnen de aanwezigheid van Antoon niet te merken; hetgeen niet te verwonderen is, dewijl er slechts tweemalen, telkens bijna onhoorbaar, een paar woorden gesproken werden, en de voetstappen op den zandweg geen noemenswaardig gedruisch veroor-

zaakten. De zusters praatten aanhoudend samen, en keken geen enkele maal om.

Antoon is ten einde raad. Het is nog niet tusschen Han en hem tot eene verklaring gekomen; en voortzetting van het gesprek wordt bedenkelijk. Hij durft zelfs niet verder medegaan, want dan loopt hij gevaar, in aanraking te komen met al de bewoners der hoeve; en, vóór hij zekerheid heeft, wil hij dit tot elken prijs vermijden. Immers hij weet niets van hetgeen in de vorige week op de hoeve is voorgevallen Wellicht heeft men hem stilzwijgend meegetroond, om hem, bij aankomst op de hoeve, door de bewoners in het ootje te laten nemen. Zijne positie als schoolmeester verbiedt hem, zich daaraan bloot te stellen .... Ofschoon hij dit denkbeeld, als onmogelijk overeen te brengen met het karakter der hoevebewoners en vooral met dat van Hanneke, onmiddellijk verwerpt, komt daarmede evenwel geen einde aan den strijd in zijn binnenste.....

Eensklaps krijgt hij een inval, die een geheel andere richting aan zijn gedachtengang geeft, en een nieuw plan bij hem doet ontstaan, waaraan hij dadelijk een begin van uitvoering geeft, door Han haar kerkboek te ontnemen..... Daarna ijlt hij terug, na haar alvorens in het oor te hebben gefluisterd:

— Tot tège [1]) Zonjdig, Hanneke.

Het arme Hanneke had aanhoudend vruchteloos pogingen aangewend om te spreken. Na eene laatste krachtige inspanning gelukt het haar om, nauwelijks voor haar zelve hoorbaar, te stamelen:

— Och, Antoon! Ig hub et wurkelik niet kwoad gemeind... Ig waas zoo bedrufd.... Ig ... — Doch toen zij, zoo ver met hare redevoering gevorderd, het hoofd opricht, om Antoon aan te zien, is deze reeds eenige passen op den terugweg, en heeft haar dus niet gehoord.... Hij houdt, de laatste maal omziende, het kerkboek in de hoogte, zegt nog eens:

— Tot tège Zonjdig! — en stapt naar huis.

Hanneke, geenszins over haarzelve tevreden, doch met een weinig hoop in het hart, gaat eveneens naar huis. De zusters wachten haar aan de poort der hoeve in. Een dezer vraagt:

---

1) De volgende.

— Is det de meister neit, dè gunds op et durp aangeit?

— Joa, det is ter, — is het korte bescheid; en Han spoedt zich, zonder verder naar hare zusters te luisteren, naar binnen, verwisselt haar kerk- tegen werktenue, en gaat aan hare bezigheden.

V

De inval, dien Antoon kreeg, is dadelijk bij hem tot een vast besluit gerijpt. Al is zijne kans er niet op verbeterd, toch staat het bij hem vast, dat hij geen enkele poging behoort te verzuimen, om met Han weder op den ouden voet te komen.... Hij heeft haar innig lief, en zij heeft hem meer dan eens beleden, dat hare hoop op toekomstig geluk is gebouwd op eene echtvereeniging met hem. Eene, op zichzelve beschouwd, onbeduidende oneenigheid mag dit niet vernietigen alvorens gebleken is, dat geen middel bestaat, om die uit den weg te ruimen.

Antoon begrijpt niet, dat hij niet eerder aan het thans gevormd plan gedacht heeft. Dit is toch zoo eenvoudig..... Hij zal haar namelijk een brief schrijven, dezen in haar kerkboek leggen, en haar dit den volgenden Zondag teruggeven. Leest zij dan den brief, wat zij, meent hij, wel doen zal, dan zal de zaak wel terecht komen, althans indien Han erover denkt zooals hij....

Maar....., o ramp der rampen! Er doet zich eene groote zwarigheid voor, waaraan bij het snel beramen van het plan niet gedacht is. Hanneke is maar weinig geleerd. In het eerste lustrum der negentiende eeuw geboren, was er tijdens hare kinderjaren tot leeren weinig of geen gelegenheid. De oorlogen van Napoleon I waren oorzaak geweest, dat aanhoudend te Boschdorp en omstreken tal van vreemde krijgslieden gelegerd waren; dat alle weerbare mannen voor den krijgsdienst waren opgeroepen, en dat er dus niet eens een schoolmeester, en evenmin een school in Boschdorp aanwezig was. Had niet destijds een „Vicarius" te Boschdorp zich over de schooljeugd ontfermd, door deze, geheel belangeloos, in een ledig staand huis schoolonderwijs te geven, dan had het toen opkomende geslacht „gein A veur ein B gekind." Han heeft de lessen van den „Vicarius" korten tijd gevolgd. Zij kan echter geen geschreven stukken, doch slechts

Hoogduitschen druk lezen, en dit nog niet zonder moeite in een ander boek dan haar kerkboek.

Wat nu te doen? Antoon is geheel verslagen door dit onverwacht, groot, vooralsnog onoverkomenlijk bezwaar. Hij denkt een oogenblik erover, om den brief te Roermond te laten drukken; maar dan zou de drukker de geheele geschiedenis vernemen, wellicht meer dan een exemplaar ervan drukken, en die dan uitdeelen of verkoopen. In zijne verbeelding ziet hij reeds de „rollezengers" 1) in Boschdorp komen, en kleine en groote kinderen zich met zijn op rijm gezetten minnebrief vroolijk maken. Van het doen drukken van den brief ziet hij dus af.

Door dien tegenspoed ontmoedigd, zit de arme Antoon lang, zeer lang, in diep gepeins. Reeds heeft hij eene schrijfpen — onwillekeurig uit eene vóór hem liggende bos genomen — tot aan den schacht afgeknabbeld..... Opeens echter verdwijnt de strakke blik van zijn gezicht en maakt plaats voor een tevreden glimlach..... Goddank! Hij heeft het gevonden!.....

VI

De liefde deinst voor geene zwarigheden terug.... Antoon schrijft de gedachten, die hij voor zijn meisje uiten wil, op een stuk papier, en, nadat hij menigvuldige doorhalingen en bijschrijvingen in het eerste kladje gemaakt heeft, schijnt de inhoud hem voor het doel geschikt toe.... Hij schrijft het kladje over, herleest en corrigeert het epistel; neemt een geheele bos pennen en „vermaakt" die allen zoo fijn mogelijk, zoekt het mooiste velletje papier uit zijn schralen voorraad; knipt dit op de afmetingen van de bladzijden van Hannekes kerkboek, en begint met het kladje in het net over te schrijven, of, beter gezegd, te teekenen, met letters, in vorm en afmetingen gelijk aan die van het kerkboek, hetwelk hij als voorbeeld naast zich heeft....

Dit gaat natuurlijk niet vlug; doch, zoodra de huisgenoten naar bed zijn, zet hij elken avond den arbeid voort, en blijft daarmede bezig tot het voor de anderen, en dus ook voor hem, tijd is, om aan den dagelijkschen arbeid te gaan.

1) Liedjeszangers.

Toen de oude koster op den volgenden Zaterdagmorgen van zijn wederhelft afscheid neemt, om „morgesklok te goan loeë," legt Antoon den brief, die kant en klaar is, in Hannekes kerkboek; sluit dit in zijn kist weg; steekt den sleutel daarvan bij zich, wat hij anders nooit doet; werpt voor de zesde maal in deze week zijn bed, waarop hij sinds Zaterdagnacht geen enkel oogenblik gerust heeft, dooreen, opdat zijn nachtwaken niet gemerkt worde, en gaat aan zijne bezigheden.

Ofschoon hij den brief van buiten kent, leest hij dien Zaterdagavond nog eens over; verbeeldt zich, dat de zaak goed staat; bergt boek en br.ef in de kist; begeeft zich te bed, en slaapt terstond in. Dit laatste zal wel niemand verwonderen, die rekening houdt met de zielsaandoeningen, de inspannende werkzaamheden en de slapelooze nachten, waarmede de arme Antoon de geheele week geworsteld heeft. Slechts in den unjertied heeft hij elken dag een uurtje rust genomen.

VII

Toen op gemelden Zaterdagavond de vrouw van den koster het schoone linnengoed gestreken en netjes in de linnenkast opgeborgen had; toen „et hoes 1) gesjroebd," de „sjtoofkamer" 2) en de andere „gemaker" 3) net „oetgekèèrd 4) en de vloeren in het geheele huis met sneeuwwit zand bestrooid waren; toen, kortom, de Zaterdagsche bezigheden verricht waren, alles voor den Zondag gereed was, en de oude luidjes zich te bed begeven hadden, konden deze — iets wat hun anders zelden overkwam — den slaap maar niet vatten.... Zij heeft wat met haar echtgenoot te bespreken, doch draalt daarmede, „omdet ze et neit goud op et appropo wit te bringe".... Den koster ligt iets op het hart, waarover hij „par force" met zijn vrouw spreken wil. Hij heeft dit echter aldoor uitgesteld; en ook nu meent hij weer, dat tot morgen wachten wellicht beter zijn zal, in de hoop, dat zij dan erover beginnen of eene onverwachte gebeurtenis de behandeling van het onderwerp overbodig maken zal.

---

1) De keuken. 2) Vertrek waar de sjtoof (kachel) staat. 3) Vertrekken. 4) Schoongeveegd.

Beiden denken en willen spreken over hetzelfde onderwerp, namelijk over het zonderling en vreemd gedrag van Antoon in de laatste twee weken.... Eindelijk trekt zij de „sjtoute sjoon" aan en zegt fluisterend:

— Sjloapt der al, vader?

— Nè mèèdsje! — is het lakoniek antwoord.

— Road ins, vader! euver wem ig lik te dinke?

— Wo wil ig det konne roaë? — Hij weet het wel, maar wil de eerste niet zijn, die de bij beiden gespannen snaar zal doen trillen.

— Ig dink euver oos Antoon?....

— Det is niks bezonjers; euver dem dinke veur natuurlik allebei nag al duks.

— Joa waal, vader! De's woar! Mer hubt der in de lesten tied niks bezonjers aan em gesjpeurd 1)?....

Het hooge woord is er uit; het ijs gebroken. De lang gewenschte gelegenheid voor beiden, om over de zaak van gedachten te wisselen, doet zich voor!.... Als op commando plaatsen beiden zich zóó, dat hunne aangezichten dicht bij elkander komen. En dadelijk ontspint zich tusschen de beide oudjes een zeer druk gesprek. Dit wordt zeer zacht gevoerd, dewijl Antoon, die in de kamer naast de hunne slaapt — de beide bedden staan aan weerszijden tegen dezelfde dunne muur — niets ervan vernemen mag... De arme Antoon heeft zich dus in al die slapeloos doorgebrachte nachten wel stil moeten houden bij zijn lang en zwaar geduldwerk, hem door de liefde opgelegd!....

Te oordeelen naar den duur van het gesprek, moet dit voor beiden zeer belangrijk geweest zijn. Zij bleven „ein gesjlagen oer aan 't kalle", vóórdat het onderwerp was uitgeput.... Hun eindbesluit zal voldoende kunnen worden afgeleid uit de navolgende door haar aan haar echtvriend toegefluisterde redevoering:

— Es ig ug goud begrepen hub, vader! dan zal ig de jong morgen ins duchtig tussje pakken 2), en em aan et verstanjd zeen te bringen, det, es Puinen Han neit wies en versjtenjig genog is, om zich noa Antoon te sjikke, het zelf doabie de meiste sja zou hubbe; det der nag nette knappe jongduchter genog in et durp en ronjd drom hèèr zint, die kontent zouë zien, wen ze „de sjnoar" 3) van Antoon zin elders mochte wère; en oug elders genog van „mèèrkes" 4),

1) Opgemerkt. 2) Onderhanden nemen. 3) Schoondochter. 4) Meisjes.

die Antoon èvegäär es „eigem" 1) zouë willen hubbe; det sjoolmeisters dun gezejd zien, en det al joars twee hongerd floreng 2) oug nog lang geine kattendrek is.... Is et zoo neit, vader?

— Joa, mèèdsje! Zoo is et net precies.... En noe zolle veur mer get zeen te sjloape.... Nacht mèèdsje!

— Nacht vader!....

Door hunne ontboezemingen en door het genomen besluit kalm geworden, slapen de beide goede oudjes spoedig in. Hun slaap zal echter slechts van korten duur zijn; want om vier uur moet de koster morgensklok luiden. Hij doet dit geregeld zelf, en begeeft zich daartoe in tijds naar de kerk. Dit laatste is voor de huisgenooten het sein, om uit het bed op te staan.

VIII

Intusschen ligt het voorwerp van het gevoerde gesprek in diepen slaap op zijne legerstede uitgestrekt en wordt door akelige droomen geplaagd. In den droom ziet hij Han, de hem zoo dierbare geliefde, met den brief, dien hij met zooveel geduld en toewijding heeft samengesteld, in de hoogte zwaaiend, bij het uitgaan van de mis plaats nemen naast den „sjut" 3) onder de lindeboomen aan den uitgang van het kerkhof Zoodra de sjut de „oetruipe" 4) heeft medegedeeld, verheft Han hare stem, en zegt:

— Wacht nag efkes, min gou lu!.... Ig zal ug ins get angers loaten heuren es wat de sjut ug vertelt... Kikt ins, wat ig hie hub... Eine breif, eine groote prechtige breif!.... Wit der oug, van wem ig dem hub krege?.... Neit?.... Dan zal ig et ug zekge: Van Antoon, de jong van et aad kusterke, oze sjoolmeister, ha, ha, ha!.... En wit der oug wat d'rin sjteit? Neit?.... Hè wilt mit mig trouwe. „Ig wost wat ig lever dei" 5)! Trouwe? Mit hem? Joa „morge" 6)! Hè mot mer zeen, det er ein anger krigt, es ter nag ein is, die em hubbe wilt. Mig krigt der neit, det versjprèèk ig em... Loestert mer ins, min gou lu!

Toen hoort hij haar den brief aan de lachende menigte voor-

1) Schoonzoon. (Eidam) 2) Gulden. 3) Veldwachter. 4) Openbare verkoopingen.
5) Figuurlijk en onwelwillend voor: Ik heb er niet den minsten zin in.
6) Figuurlijk en onwelwillend voor: Nooit of nimmer.

lezen, en ziet haar dien vervolgens in kleine stukken scheuren, die wijd en zijd vóór den wind wegvliegen, nageloopen door jonge bengels, tuk om een of meer ervan machtig te worden. Han wijst de stukjes na met beide handen, en roept ten slotte uit:

— Doa! Ig gèèf nag winniger om hem es om die pampirkes!....

Verder droomt hij, dat hij met haar spreekt, en haar het boek terug geeft. Doch toen zij daarin den brief ontdekt, en dezen gelezen heeft, reikt ze hem dien weer over, stil weenend zeggende:

— Nè, Antoon! Det geeft niks meer. Doe wits: ig hub voeul van dig gehaten, en ig hub dig oug noe nag leif. Ig twiefel gaar neit aan din gou meining.... Mer det zoo'n eiveljige ruzing, woaan, ig bekin et, ig zelf mit sjout bun, oorzaak zien kan, des te dig veerteen lang, eeuwig lang daag gaar neit lees zeen, is ein dudelik bewies, det veur neit biëin passen, en veur noots same gelukkig konne zien.... Doe mos zelf begriepen, det et versjenjiger is, det veur vanein aaf goan, en in et vervolg oos wèèg oettrein loupe.... Ig hoap, des t'et mit ein anger bèter zos konne vinje... Daag Antoon! Lèèf gelukkig, en vergèèt mig!

Luid snikkend gaat zij heen. Hij wil haar volgen, haar terugroepen, doch beenen en stem weigeren daartoe halsstarrig hunne diensten....

Vervolgens droomt hij, dat hij, na de zooëven beschreven afwijzing, die hem in den nieuwen droom duidelijk bijblijft, alleen op zijne slaapkamer zit. Buiten is het woest weder. De wind huilt om er bang van te worden. De boomen zwaaien hunne takken in de lucht, buigen zich naar elkander toe, alsof zij elkander het vreeselijk geheim van de breuk tusschen Han en Antoon toefluisteren willen; buigen weder van elkander af, en zwaaien en wringen met hunne takken, alsof zij hunne verbazing over het ijzingwekkende feit willen te kennen geven. De geheele natuur schijnt in eene stuiptrekking van verwoesting te verkeeren, en daartoe al hare krachten zoo sterk mogelijk in te spannen.... Antoon ziet door het vensterraam naar buiten. Het water golft door de straat als een onstuimige zee, door een vliegenden orkaan opgezweept.... Boomen, planken, balken en huisraad dobberen op den vloed, en worden beurtelings hoog opgeheven of diep omlaag bewogen....

Wat ziet hij daar drijven in den bruisenden vloed?... Een vrouwelijk wezen... Het is Han, die zich met de eene hand aan een boom-

tak vastklemt, met de andere hand den brief, boven de golven uit, omhoog houdt, en op hartverscheurenden toon roept:

— Antoon! Mie leif Antoon! Ig vergoan! Red mig toch! Ig bun et, dien Hanneke.

Antoon rukt het venster open, om op straat te springen, naar Hanneke toe te snellen en aan hare roepstem gevolg te geven; maar op hetzelfde oogenblik doorklieft een verblindende bliksemstraal de lucht, en deze wordt snel gevolgd door een oorverdoovenden, ratelenden donderslag....

Antoon wordt wakker.... De bliksemstraal was in Antoon's verhit brein te voorschijn geroepen, doordat zijn vader, als naar gewoonte, in het voorbijgaan om zich naar de kerk te begeven, de luiken van het raam opentrok, en het volle daglicht daardoor in de kamer viel; de donderslag door het kloppen op de glasruiten, om Antoon wakker te maken.... Deze richt zich, bevende van ontzetting, in zijn bed op.... Hij heeft zware hoofdpijn en aan elk haar een zweetdroppel.... IJlings springt hij uit het bed; trekt werktuigelijk, doch haastig zijne Zondagsche kleeding, door zijne moeder zorgvuldig gereed gelegd, aan; steekt Hannekes kerkboek met den brief bij zich, en snelt naar buiten den tuin door en het veld in, eer zijne moeder, die gereed staat om de met haar man afgesproken predikatie te beginnen, zich bijeengeraapt heeft. Hoofdschuddend en medelijdend ziet deze hem na, doch doet geene poging, om hem terug te houden.

IX

Buiten is het heerlijk weder. De pas opgekomen zon schijnt te baden in een zee van goud, purper en azuur, en verspreidt een schitterenden glans over de hooge en lage heuvelen, die zich, zoo ver het oog reikt, aan den Oostelijken gezichteinder voordoen in al de pracht van een kalmen, helderen zomerschen morgen.

De frissche lucht doet Antoon weldadig aan. Dit is wel noodig, want door den in benauwde droomen doorgebrachten nacht is zijn hoofd zwaar, zijn zijne ledematen loom en stram, en is zijn denkvermogen beneveld. Doelloos wandelt hij tusschen de welige korenakkers, doch ziet die niet.... Aan de vier lindeboomen aan

het Noordelijk einde van den Waterweg gekomen, zet hij zich op het lage knielbankje aan den voet van het kruisbeeld, midden onder die boomen geplaatst. Daar zit hij met de ellebogen op de knieën en het moede hoofd op de handen geleund.... Hij peinst, en weet zelf niet waarover... Hij weent, en slechts een flauw bewustzijn zegt hem, dat hij dit doet om haar, om Han, zijne verloren beminde.... Rondom heerscht volmaakte stilte; Antoon kan het jagen van zijn bloed onder zijne over de slapen uitgestrekte handen hooren....

Eensklaps wordt de stilte afgebroken door den helderen klank van de kerkklok, die, door zijn ouden vader in beweging gebracht, met hare welluidende metalen stem aan de bewoners van Boschdorp het begin van een nieuwen dag des Heeren aankondigt. Dit hem zoo wel bekende geluid dringt als een verzachtende en verkoelende balsem door in zijn vermoeid, door zieleleed en nachtwaken afgetobt brein.... Voor het eerst sedert veertien dagen beseft hij, dat hij niet alleen op de wereld is. Zijn ouderlievend gemoed brengt hem in zijne verbeelding bij zijn vader, die in dit vroege ochtenduur reeds zoo stipt op zijn post is, en bij zijne moeder, die eveneens reeds bezig is met de zorgen van de huishouding. Hij verwijt zich zijn zelfzuchtig gedrag in den laatsten tijd, waardoor hij aan die twee zeer zeker groot verdriet veroorzaakt heeft, al deden zij hem deswege geene verwijten. Bij die twee heeft hij tot dusverre altijd steun en troost in de wederwaardigheden des levens gezocht en gevonden.... En thans?.... Hij is beschaamd over het antwoord, dat zijn geweten hem daarop geeft.... Hij staat op en bidt den Engel des Heeren, zooals hij dien steeds bad bij het hooren luiden van morgen-, middag- en avondklok, doch wat hij in de twee laatste weken nu en dan verzuimd heeft, dewijl het klokgelui wel in zijn oor drong, maar zijne ziel niet bereikte.

Antoon is vroom. Het gebed stemt hem tot kalmte. Toen hij dit geëindigd heeft, ziet hij om zich heen in Gods heerlijke Schepping, en naar het dorpje, dat daar zoo kalm en lief voor hem ligt, en boven welks daken de eeuwenoude slanke kerk haar torenspits verheft; haalt intusschen herhaalde malen diep adem, en begint, langzamerhand meer en meer tot zelfbewustzijn komende, zijn toestand met eenige helderheid in te zien.... Hij knielt vóór het

Christusbeeld neder, en doet een ijverig, krachtig gebed, om van God zegen af te smeeken over haar, die hij zoo lief heeft, en over hemzelf, en vooral om te verzoeken om, indien dit tot beider tijdelijk en vooral eeuwig heil strekken kan, den gekoesterden wensch, om weder met haar op den ouden goeden voet te komen, in vervulling te brengen.... Door dit gebed gesterkt, staat hij op, en tot zichzelf zeggende: „Hanneke zal zoometein waal noa de kirk kommen, en dan zal, hoap ig, et leid gauw geleeë zien," slaat hij den weg in, die op den Puinenweg uitkomt. Aan den kruisweg, den Heuvel genaamd, gekomen, herinnert hij zich, dat het nog veel te vroeg is voor de eerste mis, die eerst ten zes uur aanvangt. Hij blijft dus slechts een oogenblik naar de hoeve staren, waarvan de rookende schoorsteenen het bewijs leveren, dat men ook daar reeds in de weer is. Daarna besluit hij, naar huis te gaan, om zich te verfrisschen en vooral zich ordelijker te kleeden, dan hij dit na zijn ontwaken in der haast gedaan heeft.

X

Toen Antoon te huis komt, treedt zijne moeder hem dadelijk tegemoet; ziet hem eens goed in de oogen; merkt, dat die spiegels der ziel inwendige kalmte doen afschijnen, en dwingt zich daarom opnieuw tot het terughouden, althans uitstellen, van de bewuste preek. Zij beantwoordt eenvoudig zijn groet met:

— Morgen Antoon! Wie geit et, jong? Al zoo vruig d'rop oet gewèèst?

— Joa, moder! — antwoordt Antoon. — Et geit mig semmelik [1]) goud ... Et wèèr is zoo net deze morge. Det lokde mig droet, wie ig opsjtong, om ins in et veljd get frissje locht te goan happe. Det hèèt mig goud gedoan, moder!

— Zoo jong! Det heur ig gäär.... Vader en ig hubben os de leste daag erg ongerust euver dig gemakt.

De moeder vindt de kans om met de preek aan te vangen, zoo schoon, dat zij dit stellig zou gedaan hebben, indien Antoon haar niet lachende omhelsd, en haar den mond niet met een kus gesloten had, daarna zeggende:

1) Ziemlich, tamelijk.

— Makt ug euver mig mer gein zorg, meuderke leif!.... Doaveur besjteit totnagtoe gein rèë. Mocht det, wat ig neit hoap en oug neit verwacht, et geval wèren, dan vertel ig ug alles.

Zijne moeder ziet hem nog eens goed in de oogen, waarmede hij, in de nog niet afgebroken omhelzing, strak in de hare blikt; wordt daardoor bevredigd, en zegt slechts hoofdschuddend:

— Hm, jong!.... Mer doe hèès in de leste daag zoo winnig gète... Wils te neit ei kupke melk af ein botteram?

De goede vrouw geeft, zoo doende, in eene andere richting uiting aan hare moederzorg. Antoon gevoelt dit diep, en, bevroedende dat hij haar daarmede genoegen bereiden zal, dwingt hij zich tot vroolijkheid, en antwoordt lachende:

— Nè, moder! Neit melk àf ein botteram, mer melk èn ein botteram, es et neit te voeul gevroagd is.

De moeder valt in den strik, lacht haar zoon vriendelijk toe, geeft dezen zijn kus terug, en zet terstond brood, boter en frissche melk gereed. Antoon neemt een flinken teug van de melk, eet daarbij een paar stukjes brood met boter, en zegt:

— Det hèèt mig goud gedoan, moder.... Noe maak ig mig gereid. Ig wolj vandaag oug noa de vruigmis goan, went geur doa niks tègen hubt.

— Wat zou ig doa tègen konnen hubbe? — antwoordt de moeder, door de kalme woorden van haar zoon geheel gerust gesteld. — Doon det gerust, jong! Dan sjloete veur de deur zoolang toe. Det zou de eerste keer neit zien.

— De's dan aafgekald, moder! — sluit Antoon het gesprek, en begeeft zich naar zijn slaapkamer.

XI

Nadat Antoon zich verfrischt en behoorlijk gekleed heeft, haalt hij den brief nogmaals voor den dag, en herleest het opstel, wellicht voor de honderdste maal. Nu hij kalm is, valt de inhoud hem tegen. Het een zou zus, het ander zoo beter geweest zijn, meent hij....

En het schrift? Bij het volle daglicht gezien, is de inkt niet half zoo zwart en het papier niet half zoo wit als hem een en ander bij

het licht van zijn gebrekkig lampje is toegeschenen. De kleine letters laten aan regelmatigheid veel te wenschen over, en de groote H van Hannekes naam is totaal mislukt.

Daaraan is evenwel niets te veranderen, en hij troost zich dan ook daarover, denkende:

— Doa zal et bie hem zoo nej neit op aan komme. De vorm van de letters zal em waal èvevoeul zien. Et zal allein kieke, wat d'rin sjteit. En, duit et det, dan zal et vernèmen, det ig vergiffenis vroag en gèèf, det ig em nag altied leif hub, en miene lifste wunsj is, van zin onverangerde lifde veur mig de zekerheid te kriege....

Al mijmerende schieten hem de akelige droomen van den verloopen nacht te binnen. Deze maken hem weder zwaar- en mismoedig en, beangst, denkt hij:

— Nè! Et zal de breif neit hubbe. Ig zal em allein et bèbouk 1) weeromlange 2), en sjtil zekge, det ig em meer es oots leif hub.... En wilt et doa dan niks van heuren, dan....

Bij dit laatste denkbeeld, hetwelk hij zelfs huivert, in gedachten te voltooien, vaart hem eene koude rilling door de leden, en hij denkt verder:

— Wen det mosj gebeure, wat gèèf ig dan om de rest?.... Niks, gei sjpier!.... Det dan lacht en gekt en sjpot wè wilt; doa likt mig niks aan gelège.

Hij heeft den brief nog in de hand. Een oogenblik worstelt hij tegen de verzoeking, dien te verscheuren, doch daartoe komt het niet. .. Hij neemt kort en vast het besluit, om het plan, met het schrijven van den brief beoogd, stipt uit te voeren; legt den brief in het kerkboek bij het begin der Messgebete, sluit het boek met het zilveren knipje, en steekt het bij zich.

XII

Na de zooëven vertelde bezigheid gaat Antoon naar buiten en wendt zijne blikken naar den kant van Puinenhof. Ofschoon „de liefde blind is," schijnen verliefden soms zeer scherpziende te zijn. Antoon althans herkent spoedig in de achterste van een drietal van verre naderende vrouwen haar, die hij zoo vurig verlangt en

1) Gebedenboek. 2) Teruggeven.

tevens zoo zeer vreest te ontmoeten. Hij ziet de hem zoo dierbare gestalte door den vrij grooten afstand slechts onduidelijk, doch zijne verbeelding komt hem te hulp. Evenals verleden Zondag wandelt zij eenige schreden achter de zusters; zij laat evenals toen het kopje hangen; en, ofschoon hare oogen op den grond gevestigd zijn, meent Antoon, in zijne vurige verbeelding, daarin gelijke dikke tranen te ontdekken, als hij er in had zien opwellen, toen hunne oneenigheid tot uitbarsting kwam. Diep zuchtende, denkt hij:

— Hej ig toe mer ein inzig goud woard gezagd, dan waas et zoo wied neit komme.... Mer det is noe veurbie....

Hij wil haar tegemoet snellen, doch de herinnering aan die nare droomen houdt hem terug. Hij durft niet. Ware zij alleen, dan.... Maar die zusters, en vooral „die bebbel van ein Angenees!" Werktuigelijk gaat hij in huis terug, denkende:

— Ig zal hoeur noagoan, wen ze langs kommen, en Han dan aankalle.

Ditmaal staat zijn besluit vast als een rots, vastgeklonken aan een onverwrikbaren steengrond....

Zijne moeder, die de voorgenomen predikatie mâar niet vergeten kan, en, door die te houden, zichzelve en vooral haar man wil tevreden stellen, vraagt bij zijne binnenkomst:

— Wo hèès te doa zoo mit aandacht noa sjtoan kieken, Antoon?

— Ig, moder? — antwoordt Antoon bedremmeld, terwijl hij in het midden der sjtoofkamer post vat, en door een der vensterramen naar buiten ziet. — Noa níks bezonjers. Ig hub ins noa de locht gekeke noa de kanjt van de winjdmeule, wo de zon ongergeit. Doa zit roemous en bochterie d'rin. Ig gluif, det veur weer rège kriege. De winjd drejt oug noa et Weste....

— Nè, Antoon! Nè, jong! — voegt zijne moeder hem hoofdschuddend toe. — Zuik mer gein oetvluchte. Wat felt ter bie dig aan? De leste veerteen daag hèès te hie in et hoes diene monjd omtrinjt neit oap gedoan. Doe hèès, wie ig dig huën al zagt, neit half genog gèten en gedronken, en die werk vernoalissigd; en, God maag wete, wie et in de sjool gegangen hèèt. De meisten tied bus te die vader en mig onger de ougen oetbleven, en hèès in et veljd ronjdgedazeld, af nein dig in die kämerken opgesjloaten, om doa te goan zitte kniestere.... Et sjint, des te de leste wèèk al oaves vergète bus, om de lamp oet te bloaze, want die waas al morges

bekans hoarendreug oetgebranjd; en twee keeren hubig nu leemet 1) drin modden doon.... En mit die korte nachte kan men gemekkelik zonger licht noa et bed goan!.... Kom, Antoon, miene leive jong! Vertroes te din elders, en veural die moder, neit meer? Wat felt draan? Die vader en ig maken os ongerust.... Is Han.. .

— Wat zou draan fèle, moder! — valt Antoon haar in de rede, en snelt onmiddellijk de deur uit, dewijl zij, die zijne moeder tot het onderwerp van het begonnen gesprek wilde maken, daar juist voorbijkomt.

XIII

Antoon ziet haar nu duidelijk. Haar uitzicht is zeer treurig. Het schijnt, dat zij hem met hare oogen ter sluik aan het raam zoekt, en dat zij haar gezicht in nog treuriger plooi trekt, nu zij hem, doordat hij in het midden der kamer vertoeft, niet gewaar wordt.

— Noe af noots! — roept Antoon zichzelf toe; laat zijne moeder, die hem hoofdschuddend nastaart, aan hare overpeinzingen van de dwaasheden der jeugd over, en is in een oogwenk aan Hannekes zijde.

— Morgen Hanneke! — begint hij met ietwat bevende stem

— Morgen Antoon! — Komt er bij haar, hoewel nauwelijks hoorbaar, uit. Zij had zich voorgenomen, om, als Antoon haar mocht aanspreken, te antwoorden, het mocht kosten wat het wilde. En het is een groote verlichting voor haar geprangd gemoed, dat dit gelukt is.

Dat was een goed begin. De zaak zou zeker, zelfs zonder den bewusten brief, zijn bijgelegd; doch de babbelachtige Angenees keert zich om, plaatst zich, evenals de andere zuster, met Han en Antoon in eene rij, en stoort het begonnen gesprek door, al voortgaande, te zeggen:

— Ah! kiek kiek! Doa is Antoon! Godde morge, menheer den deserteur! Lèèfs te nag? Wo hèès te zoo lang gezète? Wits te Puinenhoaf neit meer likge? Af bus te bang veur sjpoker, heksen af wèèrwulf in de batte 2)?.... Bevält et dig bie os neit meer? Zek

1) Een nieuwe pit. 2) Lage smalle strooken weiland langs den ouden Roertak.

et dan mer rechtoet, perdaaf doaneer. Zjeneiër dig mer neit. Ig zal doa de tèring neit van kriege; bun mer neit bang!.... Ig zou zoo dom neit zien wie det kniesoor, det allewil 1) nèven dig geit. Ig zou mig gein veertien daag aan ei stuk douf en sjtom haten en neit alles averechts verkeerd doon Ig zou neit idder keer de pap loaten euverkoaken, en de melk loaten aanbranje. Ig zou neit eine ganschen ummer zuite melk in de zuipeskètel 2) paven 3), en de roum neit in et verkesvouër ruiëre. Ig zou neit ei sjtuk oet ein vonkelnu boks sjnieën, om ein a boks doamit ie lappen, en zeker de lap neit aan de krangse 4) kanjt zette. Ig zou neit ummer en ein 5) in ein hukske kroepen en doa goan zitten af sjtoan zumpe 6). Mig zou det gaar en gansch neit de muite wäärd zien. Zoovoeul zou ig neit drom gève.... Wens t'et noe nag neit wits, dan zal ig et dig nag waal bèter aan die versjtanjd bringe; winnigstens wens te nag verstanjd d'rop noa hilsj, wat men, zoo op et oug, neit meine zou.... Et is mig get sjoons! Kikt mig die twee duppes 7) ins aan! Zie zeen der allebei oet, net es wen ze in de Moan hoeur eerste Communie gedoan hejjen, en sinjt loeter 8) in de moanesjien mèèl heije gezeefd, precies wie Ulesjpegel zeliger *).....

En zoo zou Angenees nog langer hebben doorgerammeld, indien de gelegenheid daartoe ware aanwezig gebleven. Gelukkig sprak zij zacht, zoodat niemand dan de zusters en Antoon haar verstaan konden. Zooals zij later verklaarde, deed zij het met goede bedoeling Zij wilde daardoor den crisis tot oplossing brengen, en dit doen op een wijze, dat Antoon, dien zij in schijn aanviel, begrijpen kon, dat hij Han niet onverschillig was, en deze hem bijgevolg niet ongenegen was geworden.

Antoon had aanhoudend pogingen aangewend, om den woordenvloed te stuiten, doch zonder gevolg. Het was trouwens bekend, dat, als Angenees eens bezig was met eene redevoering te houden, zij zich daarin niet stuiten liet, maar doorbabbelde tot zij naar haar eigen oordeel genoeg had gezegd.

De stoet is inmiddels de kerkdeur genaderd, en Angenees moet dus wel hare rede eindigen; wat zij dan ook, met een forschen,

1) Thans. 2) Sopketel voor het vee. 3) Hard smijten. 4) Verkeerde. 5) Aanhoudend. 6) Stil weenen. 7) Aarden of steenen potten. Figuurlijk „botterikken". 8) Gedurig.

*) Ik heb deze lange tirade opgeschreven, om gelegenheid te hebben, een stukje vocabulair uit een Boschdorper huishouden en staldepartement te kunnen mededeelen.

schijnbaar onvriendelijken blik en knik naar de zijde van Antoon doet. Deze heeft juist nog tijd genoeg, om aan Hanneke het kerkboek terug te geven, en haar zacht te zeggen :

— Tot noa de mis, kinjd ! Dan mot ig dig absolût sjprèke.

— Goud jong ! — is het zacht gegeven antwoord.

Thans gaan zij de kerk binnen, waar ieder zijne plaats opzoekt en die inneemt.

XIV

De mis is nog niet begonnen.... Het „aad kusterke", die altijd van het morgensklok luiden af tot na de eerste mis in de kerk vertoeft, is bezig, de laatste hand aan het altaar te leggen, en alles voor den ophanden heiligen Dienst gereed te maken. In de kerk heerscht diepe stilte, slechts nu en dan gestoord door den zachten tred van een enkele, die nog in de kerk komt. Elkeen is of maakt zich gereed, om de mis met de meeste aandacht te hooren, en daardoor zooveel mogelijk verdienste ervan te hebben.

Daar slaat de klok in den kerktoren zes uur.... Onmiddellijk na den eersten slag daarvan komt de geestelijke, door de „misdinders" voorafgegaan, van achter het groot altaar te voorschijn, en gaat de heilige Handeling aanvangen.

„In nomine Patris et Filius et Spiritus sanctus"

klinkt het uit den mond van den priester. Tegelijk met dezen maken allen het Teeken des Kruises ; en van dat oogenblik hoort men in de kerk niets meer dan de zachte stem van den priester, de antwoorden van de koorknapen, en later het klinken der altaarschel, om de geloovigen op de voornaamste handelingen der mis opmerkzaam te maken. Het is zoo stil, dat men het langzaam getiktak van het uurwerk in den kerktoren duidelijk hooren kan.

XV

De vroegmis is afgeloopen : „Ite Missa est"....

Of Han en Antoon, tijdens de mis niet een enkele maal in hun gebeden gestoord zijn, ja zelfs, of zij niet vaak hunne gedachten lieten gaan over iets anders dan hetgeen, waarvoor zij eigenlijk in de kerk waren, durf ik niet verzekeren ; ofschoon ik zeer sterk

overhel tot de meening, dat dit wel het geval zal geweest zijn..... Laat ons hun dit evenwel niet ten kwade duiden. Zij waren verliefd en, zoowel door leeftijd als door andere omstandigheden, gerechtigd dit te zijn. En bovendien, verliefd zijn, mits in eer en deugd, is tot dus verre door geen enkele wet verboden.

Wij zullen dan ook maar aannemen, dat beiden in hunne aandacht in het gebed nu en dan wat verstrooid waren. Antoon althans, die in de kerk rechts (de kant, voor de mannelijke bezoekers bestemd) in eene bank zit, een paar banken meer achterwaarts dan die, waarin Han, aan den vrouwenkant, gezeten is, heeft herhaalde malen de oogen in schuins-linksche richting gewend gehad, zeker wel om te zien, wat daar gebeurt.

Hij kan niet bepaald zien, of Han zijn brief leest, zelfs niet of zij dien vóór zich heeft, want naast haar zit eene dikke matrone juist in den weg. Wat hij echter wel ziet, is, dat Hanneke haar kerkboek opent, en dadelijk daarna, als met een ruk, het bovenlijf — geheel tegen hare gewoonte, die hij wel kent, want ook in den goeden tijd heeft hij vaak in die richting gekeken — zoo ver mogelijk terugbrengt, alsof zij de naast haar geknielden beletten wil, in haar boek te zien. In die houding blijft ze zitten tot de preek aanvangt.

XVI

Zooals reeds is gezegd, is de dienst afgeloopen. Antoon, nog steeds met angst in het hart, verlaat met de overige mannen het kerkgebouw, na alvorens nog eens schuins-links te hebben gekeken. Als gewoonlijk blijven de vrouwen iets langer in de kerk.

Antoon vat met andere jonge borsten post onder de lindeboomen aan den Westelijken uitgang van het kerkhof, en voelt zijn hart beven toen hij den veldwachter ziet staan, om, zoodra het getal toehoorders groot genoeg zal zijn, de verkoopingen mede te deelen, of aan te zeggen, wie de volgende week hand- en spandiensten ten behoeve der gemeente te verrichten hebben enz. Door dit gezicht wordt hij nog eens aan zijne droomen herinnerd. Dit duurt echter niet lang, want spoedig ziet hij Han uit de kerk komen. Thans laat zij het kopje niet hangen, maar zoekt en vindt hem met de oogen, en vestigt die met vertrouwen op de zijne.

Antoon haast zich, om haar tegemoet te snellen en, naast haar voortwandelende, vraagt hij zacht:

— Is et noe weer goud, Hanneke?

— Joa, Antoon! — luidt het antwoord. — Et is goud. Et is joa (1) altied goud gewèèst.... Woorom waas ig aug zoo kinjerechtig?....

— Doe kinjerechtig!! Nè, leif mèèdsje! Nè! Ig waas einen èzel, einen echte sjtuul (2). Det ig mig oug zoo lomp hub konnen aansjtelle!

— Loat det mer zien, Antoon leif! Missjien hubbe veur allebei sjout draan. Loat et van beids kantje vergèten en vergève zien.

— Oa, gäär, Hanneke! Et mig zelf vergève zal èvel sjlecht goan.... Mer ig zal mit dobbel goudigheid et gebeurde zeen oet te wussje. Ig zal alles doon en loate, wat ig mer kan, om dig te tuine, wie leif des te mig bus. Wens te wosts, wat einen angst ig de leste veerteen daag hub oetgesjtange, det ig dig verleize zou, dan... En oug doe, erm kinjd! zos waal voeul geleeën hubbe.

— Joa, Antoon! Erg voeul.... Ig weit neit, wie ig dè langen tied om hub krege. Mer de's noe veurbie. Loat os doa mer gaar neit meer aan dinke.

— Ig zal der mie best veur doon, wiewaal et hel zal valle... Mer, leif Hanneke, ig dink doa aan get angers..... Veur zint al zoolang same gegange.... Wat tunjt dig? Zou ig ins mit vader en moder kallen, en deze namiddaag noa Puinenhoaf kommen en doa etzelfde mit din elders doon?.... Dan, wits te, kinjd! is ter gei gevoar meer, om door ein ruzing, die de kal neit wäärd is, vanein aaf te komme. Wie langer wie meer zeen ig in, det ig dig neit misse kan; die veerteen daag hubbe mig det eerst recht dudelik en kloar gemakt.... Wat zèès te Hanneke? Doe wits, ig hej et al lang willen doon, wens t'et neit hads tègegehate.... Bus te der noe mit in?.... Zal ig mer?

Ofschoon Antoon niet zegt, wat hij bespreken wil, begrijpt zijn meisje hem natuurlijk toch. Na eenig aarzelen brengt zij schuchter uit:

— Joa, Antoon! Doon et dan mer!

---

1) Immers. 2) Stijf- of dwarskop.

XVII

Onder het laatst medegedeeld gesprek, hetwelk zacht gevoerd werd, zijn zij aan de woning van Antoon gekomen, en houden nu naast elkander stil, met het gezicht in de richting, vanwaar zij gekomen zijn, en wachten de beide zusters in, die eenige passen waren achtergebleven.... Reeds dadelijk zegt Angenees:

— Ah! Is de vrede gesjloate? Zoo zeen ig et lever es wie sjtrak.

— Wat bagers 1) te toch van vrede-sjloete, Angenees? — valt Han lachende in met een veelbeteekenenden elleboogdruk voor Antoon. — Doa is gein inzige rèë veur.... Veur de mis hads doe et woard alik en gansch allein; neemes kosj dertussje komme. Wies te entelik goudvonjs om oet te sjeië, doe woare veur al onger et klokkes 2), en doe mosj te dîn bebbel waal toehaten; angers hads te os vlicht nag langer getranseneiërd 3) Ig nèèm dig det èvel gaar neit kwoalik, Neeske! Ig heurde et zelfs gäär. Doe begrips waal woorom, zonger det ig dig det zek, woar?

— Det kan ig gemekkelik roaë, zonger miene kop erg te „sjtruppeleseiëre" 4), — zegt Angenees.

— Heds te — vervolgt Han — Antoon af mig mer ei woeurdje dertussjen loate bringen, dan hofdes te noe neit van vrede-sjloeten te kalle (Weder een druk voor Antoon). De vrede is noots bèter verzekerd gewèèst es allewîl 5). Vroag Antoon mer.

— Joa, joa! De's woar, — bevestigt deze.

— Noe, noe! — zegt Angenees. — Zoovel te bèter, kinjer!.... Mer om ein dink bun ig blie, en det is, det det gejank en gegrien en gezump noe oet zal zien. Det hèèt mig veerteen daag lank flementig 6) gehinjerd en verfèèld, en os allemoal op Puinenhoaf. Is et neit woar, Jenne Mergreit?

— Och! — antwoordt de toegesprokene oudste der zusters sussend. — Et waas zoo erg neit. Det zal gauw vergète zien....

Daarmede eindigt het gesprek. Angenees was wat men te Boschdorp wat „los in de monjd" of „bebbelechtig" noemt, maar overigens een goed, braaf, werkzaam, welmeenend, ernstig meisje. Zij en ook de andere familieleden op Puinenhof hadden wel ge-

---

1) IJlt. 2) Klokkenhuis, portaal onder den toren. 3) Tirannisé, of wellicht van: „mettre dans les transes." 4) Estropier. 5) Thans. 6) Véhement.

merkt, dat er tusschen de twee gelieven iets niet in den haak was, en daarover was, zonder dat Han dit vernam, ook wel een enkele maal gesproken; maar men dacht: „det zal zich waal weer vanzelf likge"; zooals dan ook nu blijkt, werkelijk het geval te zijn. Wel heeft men Han een enkele keer gevraagd, wat haar scheelde, of waar Antoon, die door allen op de hoeve gaarne gezien werd, bleef; maar Han maakte zich van de zaak af door een kort ontwijkend antwoord, b.v.: „Mig felt niks", of „Ig weit et neit." Wijsselijk drong men niet op duidelijker antwoord aan, overtuigd als men was, „det det mer oalig in 't vuur sjmiete zou zien."

XVIII

Nadat het groepje een paar minuten samen gepraat had, willen Han en hare zusters doorgaan naar huis. De moeder van Antoon heeft gedurende dien tijd het gezelschap nauwlettend gadegeslagen, en komt daardoor al spoedig tot de overtuiging, dat de voorgenomen preek, waarvan zij slechts de inleiding heeft kunnen afschieten, verder doelloos zou zijn en dus achterwege kan blijven... Thans komt zij met opgeruimd gezicht naar buiten, en zegt:

— Godde morge, kinjer! Komt in. De koffie is zoo goud es gereid. Et water zingt al. Ig hub mig erg modde sjpouë 1). Onger de vruigmis waas neemes heim 2) Komt in, en krigt ug gauw ei lekker werm kupke.

— Danket, muin 3)! — antwoordt de oudste der zusters. — Veur hubbe geinen tied. Veur modde maken, det veur heim kommen; angers weurt et veur de angeren te laat veur de hoogmis. Geur wit, doa is werk genog.

— Det weit ig, kinjer! — vervolgt de moeder. — Mer et is in ein amelank 4) gedoan. Komt mer gauw in.

— Waal bedankt, moder! — zegt Han, haar schalks aanziende. Han noemt haar, sedert zij met Antoon verkeert, reeds bij voorbaat „moder." — Op einen angeren tied heel gäär. Noe konne veur wurkelik neit. Veur hubben os noe eigenlik al te lang opgehate.

— Noe, ja! Ig begriep, det der neit alledrie tied hubt; mer eine kan toch waal ins efkes inkomme. Kom mer, Hanneke! Loat de angere dan in Goads naam goan, wen et neit geit.

1) Spoeden, haasten. 2) Tehuis. 3) Moei, tante. 4) Amen-lang.

— Danket, moder! Noe lever neit, — antwoordt Han; en daarna gaan de drie zusters, al groetend, pratend en lachend, den weg naar de pachthoeve op, en thans netjes in één rij

Antoon ziet het groepje meisjes na totdat zij het dorp uit zijn, en gaat toen, zich de handen van genoegen wrijvende, naar binnen.

Zijne moeder houdt hem, toen hij staat te kijken, een oogenblik met een verblijd hart in het oog. Het maakt ook haar gelukkig, dat Antoon weder opgeruimd en vroolijk is, en zij daaruit met grond meent te kunnen afleiden, dat, zoo er al zwarigheden bestaan hadden, deze thans uit den weg geruimd zijn. Zij en haar echtvriend zijn zeer geneigd, Han als schoondochter te begroeten. Al reeds meermalen hebben zij elkander de vraag gedaan:

— Woorom zou de jong de zaak neit doorzitte?

In de laatste veertien dagen is evenwel tusschen hen niet daarvan gerept dan in het medegedeelde gesprek op den avond te voren.

De goede kostersvrouw laat haar zoon de meisjes nakijken, en gaat in huis, om eene laatste hand aan „et morgesbrood" 1) te leggen, hetwelk op tafel gereed staat.

XIX

Op eens voelt de moeder van Antoon zich door de stevige armen van haar zoon omvat, en, onder den uitroep:

— Noe modde veur ins samen danse, moder! — dwingt deze haar om het vertrek een paar malen met hem rond te springen.

Toen Antoon haar eindelijk los laat, valt zij, haast buiten adem, op een stoel neder, en bekijkt met verbazing haar zoon, die blijft voortgaan met, in het rond draaiende, allerlei bokkesprongen te maken, toen „et aad kusterke" binnenkomt, en medegetuige wordt van dit vreemd tooneel.

Zijne vrouw hijgende, en zijn zoon, van wien hij zoo iets volstrekt niet gewoon is, als een dolleman ziende rondspringen, blijft de koster, het gezicht in zeer ernstige plooi, in de opening van de kamerdeur staan, en zegt op strengen toon:

— Wat is et noe? Wat veur lège 2) zint det? Is et hie ei gekkenhoes woare?

1) Ontbijt. 2) Dwaasheden.

— Ig gluif — stamelt zijn vrouw, nog niet van hare verbazing bekomen, nog steeds naar adem hijgende, en den wijsvinger van hare rechterhand aan het voorhoofd brengende, — ig gluif, det et oos Antoon deze morgen hie mankeiërt.

— Et is mig get sjoons! — zegt de koster, die met het voorgevallene na de mis onbekend is. — Eerst veerteen daag achterein loupe kieke wie einen uul in doodsnood, en noe zich aansjtelle wie eine flaris af eine garegek!.... Wat mot det beteikene? Zal ig entelik te wete komme, woorom det ig neit meer weit, wat ig aan dig hub, Antoon?.... Hèèt det kunste-verkoupen hie lang genog gedoerd af nag neit?.... Ig bun det muig wie ka 1) pap! Sjprèèk op! En get gesjwind, versjteis te?

„Et aad kusterke" was — niemand wist dit beter dan de twee, in wier tegenwoordigheid hij zich thans bevindt — lang „geine gemekkelikke compeer." Hoewel doorgaans geen vijand van „kortswil", was het evenwel niet raadzaam, daarmede bij hem aan te komen, als zijn hoofd er niet naar stond... En, na het gesprek met zijn vrouw op den vorigen avond, staat thans werkelijk zijn hoofd niet naar grappenmakerij.

Antoon ziet dan ook spoedig in, dat, zoo hij niet zeer goed oppast, een hevig onweder over hem losbarsten zal. Hij staakt onmiddellijk de uiterlijke teekenen van vreugde, en trekt een ernstig gezicht. Dit laatste kost hem trouwens geene moeite met het oog op het ernstig gesprek, hetwelk hij met zijne ouders voornemens is te voeren. Hij neemt zijn vader en zijne moeder, elk aan een zijde, in den arm, dwingt hen zacht, zich naast elkander neder te zetten, blijft zelf in eerbiedige houding vóór beiden staan, en „valt dadelijk met de deur in huis" door te zeggen:

— Komt, vader! Komt, moder! Neit kwoad wère! Loestert ins noa mig.... Ig sjtelde mig ei bitsje gek aan; ig bekin et.... Ig dansden en ig sjprong; mer det waas... Moder wit et al zoo half en half, woart moder!

— Joa, jong! — zegt deze, die volstrekt niet „giftig" 2) is; integendeel.

— Det waas — vervolgt Antoon — omdet ig mig deze morge recht gelukkig vuil. Al lang geleën, en sinjt dèèn tied versjeië keeren, holj ig bie Hanneken aan, en deze morgen hèèt et biegegè-

1) Koude. 2) Boos.

ven, om ug te zekgen, det veur gäär gauw samen zouën trouwe.... Dus, went geur allebei doamit in zit....

— Ah zoo! — valt de koster, nog lang niet goed gemutst, in. — Is et em det? Pitsjt 1) dig doa de sjoon?... En wie rimt det mit die gedraag in de lesten tied? In veerteen daag hèès te, wie ig ten minste gluif, die mèèdsje neit gezeen... En noe kums te op ins mit et hoog woard veur den daag... Det geit zoo neit, menke! Eer ig ug trouwe loat, mot ig eerst euvertuugd zien, det geur twee biëin past. Zoolang es ig doa de zekerheid neit van hub.... en dien doon en loaten in de lesten tied geeft mig die zekerheid gaar neit... kan van dien trouwe niks komme; ten minste neit mit miene wil....

— Nè! Noe neit zóó, vader! — valt Antoon in. — Zóó neit, es ug bleeft. Wiewaal ig de lèèftied hub, det ig, wen et drop aan kaam, zou konnen trouwe, wienee det ig wil, zal ig det neit doon, went geur en moder der neit allebei mit in zit. En Hanneke zou et dan oug neit doon; det hèèt et mig meer es ins gezagd.... Mer, geur hubt geliek, vader, en meint et goud, det weit ig.... Ig bekin: ig hub veerteen daag geleeën ein klein kebbeldcrie 2) mit Han g'ad, en sinjt zien mig de ougen eerst goud oape gegange. Ig hub dudelik leeren inzeen, det ig zonger hem neit gelukkig zou konne zien. Ig hub die veerteen daag zonger ongerloat om et goud kinjd getruurd, en doaonger sjrikkelik geleë. Altied waas et mig, in zin leif goudigheid, veur de geist.... Later zal ig ug det oettrein likge...

— Et hej dig netter gesjtange, es te det eerder gedoan heds,— antwoordt de koster. — Vertroes te dïn elders neit meer?

— Det hèèt moder mig deze morgen oug al verwete, — vervolgt Antoon. — En ig kan neit angers zekgen es det der doa recht in hubt. Mer ig waas die veerteen daag geine geweune minsj Ig waas heel van miene selter aaf 3). Mer ongerwieles 4) is et mig dudelik woare, wat eine leive sjat ig in Han verleize zou... En, sjtelt ug noe ins veur, min leif elders! wat mig det zjwoar op et hert laag, det gevoar, om em wurkelik te verleize.... Det is de oorzaak van mie vrèèm gedraag en mie zjwiege. En det et deze morge weer tussjen hem en mig in oarder is kommen, is de rèë van min gekke sjtreek.... Ig zeen et noe dudelik in; ig hub ug allebei, die et altied zoo goud mit mig meint, leid en verdroat doamit aangedoan. Ig hoap èvel,

---

1) Klemt, knijpt. 2) Woordenstrijd. 3) Van streek. 4) Onderwijl, intussehen.

det geur mig det vergève zot, omdet et neit laag aan mig zelf, mer aan de omsjtenj; die woare mig meister. Geur wit wie leif ig ug hub, en oug wie ig altied mie best gedoan hub, om noa ug te loestere, en uur gou exempele en ure road in alles, alles, punjtelik te volge. Ig hub mig doa altied goud bie bevonje; en doarom zal ig ure road oug volgen in et groot veurnèmen, det ig noe gemakt hub. Ig hub mit vruid gezeen, det geur Han noots ongenège woart?.... Daar 1) ig hoape? Zot der os allebei gelukkig make mit joa te zekge?....

— Noe ja! — zegt de koster. — Doe kals goud. Doe zos mer gèèr hubben, det veur dadelik „joa en ame" zagten, en et broedskleid besjtelde. Det geit zoo neit.....

De koster voelt, dat zijne gramschap hem ontzinkt, doch wil niet terstond buigen. Hij maakt zich daarom voor het oogenblik van de zaak af, door op te staan en te zeggen:

— Ig mot eerst wied en breid mit die moder dreuver kalle, sjtrak noa de hoogmis.

Dit is voor Antoon genoeg. Hij begrijpt, dat zijn vader redenen te over heeft, om zich korzelig te gevoelen, en dus moeielijk dadelijk volledige toestemming geven kan. Hij meent er evenwel zoo goed als zeker van te zijn, dat de bui snel overdrijven, en de zaak dan spoedig in orde komen zal. Hij antwoordt dus eenvoudig:

— Doa bun ig veur et ougeblik kontent mit, vader! Meer es kontent.

De moeder van Antoon is min of meer gewoon, om, als er over ernstige zaken gehandeld wordt, zich niet in het gesprek te mengen dan bij bepaalde noodzakelijkheid. Zij ziet wijsselijk die noodzakelijkheid thans niet in, en brengt de gedachten op een ander onderwerp over, door te zeggen:

— Noe, kinjer! Noe zolle veur mer goan drinke 2).

Alledrie nemen hunne plaats aan den disch is. Onder die beweging knikt de moeder haar zoon steelsgewijze toe, en geeft daardoor te verstaan:

— Kummer 3) dig mer neit te zeer dreuver. Bun mer gerust. Es det zääkske neit gauw noa diene zin aaflupt, dan zal det aan die moder neit likge.

Het ontbijt wordt stil genuttigd; na afloop gaat Antoon, zonder iets te zeggen, de deur uit...

1) Durf. 2) Ontbijten. 3) Bekommer.

XX

Buiten komende, heeft Antoon een gevoel, alsof hij zelf verjongd, en alles om hen heen vernieuwd en in frissche pracht uitgedost is... Hij wandelt den tuin in, en doet zich met welgevallen te goed aan de heerlijke geuren en kleuren van rozen en „fletten" 1), die langs de paden van den tuin in grooten getale in bloei staan... Hier zal hij weldra niet meer alleen zijn, maar, samen met Hanneke als zijn geliefde vrouw, vertoeven kunnen.... Hij plukt eene der rozen af, houdt die in de richting van Puinenhof in de hoogte, drukt er een kus op, neemt ze daarna met den steel in den mond en geniet met welbehagen van haren liefelijken geur... Een vroolijk deuntje neuriënd gaat hij het veld in, en verlustigt zich in het heerlijk uitzicht over de velden, over de tuinen en over de boschrijke heuvelen in de verte. Alles jubelt om hem heen. Hij wandelt tot aan „de Krûtsbuim" 2) en kan nauwelijks zich verbeelden, dat hij het was, die daar vóór enkele uren met een bedrukt, door angst en leed bezwaard hart vertoefde... Weder knielt hij neder op het bankje vóór het kruisbeeld, en zendt een vurig dankgebed ten Hemel....

Toen hij het gebed geëindigd heeft, en zich opricht, komen juist twee van zijn beste kennissen voorbij, die hij gewaar wordt op het oogenblik dat zij, het kruisbeeld voorbijgaande, eerbiedig de hoofden ontblooten. Thans houden zij stand, en groeten gelijktijdig:

— Morge meister! — en een hunner vervolgt:

— Al zoo vruig in aandachtig gebed in 't veljd?.... Veur woljen ug eerst neit sjteuren, en zouën doorgegange zien, wen der neit net precies opgesjtange woart

— Ah! Morgen Hannes! Morge Wullem! — zegt Antoon. — Joa, jonges! Ig hub mig get gebèèd 3). Doa is mig deze morge get euverkomme, wo ig Oze Leiven Heer voart veur danke wolj.... Waarsjienlik kan ig ug binne kort zekge, wat det is.

— Zóó, meister! Det heure veur gäär. Veur zien neit nusjeerig; mer èvezeer: geluk der mit!

— Danket, jonges!.... Wo geit et op aan?

— Veur woljen ins noa de Kapel goan, meister!

---

1) Violetten, anjelleren. 2) De vier reeds genoemde lindeboomen. 3) Mij wat gebeden. Bidden wordt als wederkeerig werkwoord gebezigd.

— Ah zoo! Bèèdt ug dan get veur mig in de Kapel, woart!

— Det zolle veur doon.... Alloa, meister! Tot later, veur modden os get ielen, angers komme veur neit op den tied doa. Morge meister!

— Morge jonges! Gou reis en gou devotie.

— Danket meister!

De beide wandelaars vervolgen snel hun weg, en Antoon, door die zachte aanraking van een stuk zijner omgeving buitenshuis nog meer aangenaam gestemd, gaat langs den Waterweg en verder over het voetpad „achter de hoeuf" (1) naar huis.... Het luidt voor de hoogmis; de koster is dus reeds weder op zijn post in de kerk.

XXI

Thans zullen we een oogenblik terugkeeren tot den koster en diens vrouw op het tijdstip, dat Antoon na het ontbijt heenging. Zoodra deze buiten het bereik van hunne stemmen was, staat de koster op; wandelt het vertrek een paar malen op en neer; trommelt een tijdje met de vingers op een der glasruiten; herneemt zijne wandeling; komt daardoor langzamerhand geheel tot bedaren en tevens tot de overtuiging, dat het nuttig noch noodzakelijk is, de behandeling der zaak tot na de hoogmis uit te stellen; blijft eindelijk vlak vóór zijne vrouw staan, en zegt:

— Waal, mèèdsje! Wat tuntjt dig dervan?

De kosterin kent deze „mines" van haar man, en weet, dat die slechts dienen als voorspel voor een te houden welwillend gesprek. Zij rekt dan ook opzettelijk het ontbijten tot haar echtvriend het gesprek beginnen zou, en antwoordt thans terstond:

— Wat mig dervan tunjt, vader? Maag ig ug det rechtoet, zonger dukskes drom te drejje, zekge?

— Joa, mèèdsje! Det is mig et lifst.

— Noe dan: mig tunjt, det et goud zal zien, det veur mer joa zekge. De kinjer zien aad en wies genog om te trouwe. Zie kinne zich der ein der anger al lang genog, en hubbe zich, wie der wit, altied gäär gezeen.... Han is ei sjtil, braaf, biederhanjd, ieferig, reilik 2) kinjd, en beloaft ein gou vrouw veur de jong, en ein gou dochter veur os te zien.... Veur zint allebei neit jonk meer, en et

1) Hoven, tuinen. 2) Reinlijk, proper.

weurt doarom tied, det Antoon ein vrouw krigt, die veur em zorge kan.... En oane det 1) Antoon is sjoolmeister, en maag daarom neit erg lang meer wachten, om zich ein vrouw aan te sjaffe. Einen ongetrouwden aë 2) sjoolmeister, is, tunjt mig, niks wäärd; en det mot der, wen et angers kan, neit wäre.... Han is veiër joar jonger es Antoon, en det kumt oug goud oet. Op hem en zin familie is niks te zekge....

De kosterin wacht een oogenblik, om haar man gelegenheid te geven, om ook wat in te brengen. Deze zegt evenwel niets, doch bepaalt zich tot goedkeurend knikken Zij besluit dus met te zeggen:

— Dus, vader! de zaak zuut zich van alle kanjte goud aan. Loat os de kinjer gelukkig make, zoo wied es det in oos macht likt. Min zeker meining is, det veur doa in alle opzichten ei goud werk aan doon....

— Det is min zeker meining oug, mèèdsje! — zegt de koster — Det is dan veur vast besjloate.... Loat os noe mer hoapen en os bèën, det Oze Leiven Heer der Ziene zègen op gève zal.

— Amen! — besluit de goede vrouw; en daarmede is, voor wat betreft de ouders van Antoon, de zaak beklonken.

XXII

Het zal wel overbodig zijn te vertellen, hoe blijde Antoon was, toen hij, vóór de hoogmis nog even tehuis kemende, van zijne moeder vernam:

— Goud nûts, jong! Vader hèèt al joa gezagd.

— Ah, Goddank, moder! — roept hij blijde uit. — En oug ug, mie leif meuderke! hertelik dank. Noe zot der ins kieke, wat veur hie ei net lève zolle kriege. Ig hub doa al duks mit Hanneken euver gekald. Ig en oug het veur zolle waal maken, det geur en vader et ug neit beklage zot, det der os gelukkig hubt gemakt; doa kaveiër ig ug veur.

Hij omhelst zijne moeder en kust haar herhaaldelijk. Zij geeft hem zijne kussen terug, zeggende:

— Det weit ig, Antoon jong! Doe krigs ein gou vrouw, en Han hèèt gewis oug gei klage. Ig wunsj ug allebei, en die vader en mig zelf van herte geluk.... En noe, Antoon! gank noa de kirk, en bè

1) Buitendat. 2) Oude.

dig goud, det Oze Leiven Heer der èvevoeul vruid aan maag hubben es die moder draan hèèt.

— Det zal ig doon, moder! Wat zit der toch goud veur mig!

— Det verdins te jong! Noe gank; et is hoog tied.

Antoon geeft en ontvangt nog een kus, en begeeft zich toen snel naar de hoogmis. Nadat deze uit is, heeft hij een onderhoud met zijn vader, hetgeen in hoofdzaak op hetzelfde neerkomt als dat, met zijne moeder gehouden. Vervolgens deelt Antoon zijn plan mede, om 's namiddags naar Puinenhof te gaan, ten einde Hannekes ouders over de gewichtige zaak te spreken. En ook dit vindt onverdeelde goedkeuring.

XXIII

Nu valt Antoon de tijd te lang, eer hij zich naar Puinenhof begeven kan. Welstaanshalve moet hij daarmede wachten tot het lof uit en de namiddagkoffie gedronken is.

Omstreeks vier uur ziet men hem dan ook met lossen tred het dorp uitstappen en den Puinenweg opgaan. Han staat buiten de poort der hoeve op loer, schijnbaar een oog op het vee in de weide houdende. Zoodra zij hem in de verte ziet aankomen, sluipt zij bedeesd en met een kloppend hart naar hare slaapkamer, en wacht daar in gespannen verwachting den loop der gebeurtenissen af.

Op de hoeve gekomen, valt Antoon met de deur in huis, door dadelijk te vragen, en of hij den halfe een oogenblik alleen spreken mag.

De pachter hoort de vraag en geeft daarop zelf antwoord door uit de verte te roepen:

— Zeker! Voart, meister! Komt mer hie in de sjtoofkamer De vrouw is oug hie. Die maag joa waal derbie zien?

— Gewis det, halfe! Zie maag neit allein derbie zien, mer zie geheurt der zelts bie, — zegt Antoon, naderbij tredende.

— Komt dan mer binne, meister! — vervolgt de pachter, die de deur openhoudt, Antoon inlaat, zelf volgt, en de deur achter zich dicht trekt...

Wat tusschen die drie verhandeld werd, zal wel geene omstandige beschrijving behoeven. Bij dergelijke besprekingen gaat het bij de boeren in den regel evenals elders. Zij vernemen nieuws, wat volstrekt geen nieuws voor hen is; verwonderen zich met den

mond, en meenen daar niets van; veinzen te aarzelen om besluiten te nemen, die reeds voor lang zijn vastgesteld; klagen en jammeren, storten soms tranen in het vooruitzicht, hun geliefd en dierbaar kind te moeten afstaan, in weerwil de huwelijksaanvraag hunne verwachtingen overtreft, zelfs in weerwil zij soms blij zijn, van „dat geliefd en dierbaar kind" ontslagen te zullen worden; en zeggen in allen gevalle ten slotte, dat hun de zaak zoo onverwacht op het lijf valt, dat een bedenktijd van veertien, allerminst van acht dagen, tot de alleronvermijdelijkste noodzakelijkheden behoort.

De halfe van Puinenhof was evenwel rond en openhartig, en stoorde zich niet aan gebruiken, indien hij meende, dat die slechts dwaasheden waren. Toen Antoon de zaak voorgedragen, en men die uit verschillende oogpunten beschouwd en besproken had, zegt de halfe dan ook:

— Heurt ins hie, meister! Ig haat neit van omwèèg. Wie det gemeindelik gedoan weurt, zou ig ug konne zekge, det os de zaak kaad op et lief gevallen is, en det veur os eerst ins zouë modde bedinke ... Det doon veur èvel neit. Veur kinnen ug, en veur verwachden ug al lang, meister! Is et neit woar, vrouw?

— Joa, halfe! — antwoordt deze.

— En — gaat de pachter voort — noe ig geheurd hub, det uur elders allebei dermit in zint, kan ig ug voart zekge, meister! det veur oug dermit in zien. Veur sjtoan ug gäär oos kinjd aaf, omdet veur euvertuugd zien, dat der em gelukkig make zot, zoowied der det zelf in de henj hubt.... Veur hubben dus eigenlik noe niks meer te doon, es Hanneke te loate komme, wiewaal et veur dem oug waal niks nûts zien zal....

— Zal ig em mer roupe? — zegt de halfersje gedienstig, en zij voegt terstond de daad bij het woord, opent de kamerdeur, die slechts een klein kwartier is dicht geweest, en roept luid:

— Hanneke!

Deze roep wordt, als een echo, een paar malen herhaald door Hannekes zusters, die zich op verschillende punten in het huis opgesteld hebben, en nieuwsgierig den uitslag der samenkomst verbeiden. Hanneke, die den roep verwachtte, hoort dien en ook de echo's. . Edoch, of het bedeesdheid is of wat anders, wat haar doet dralen, ik weet het niet, maar er komt geen dadelijk antwoord.

— Hanneke! Wo bus te kinjd? — klinkt het weder.

— Joa, moder! Ig bun hie! — hoort men uit de verte roepen.

— Wens te gäär groot nûts heure wils, kom dan ins gauw hie! — vervolgt de halfersje, luid roepende:

— Hie bun ig al, moder! — hoort men Hanneke thans dichter bij antwoorden, en een oogenblik daarna verschijnt zij werkelijk met een kleur als bloed tot over de ooren.

— Ah! Bus te doa, mèèdsje? — voegt de halfe haar da lelijk toe. — Hie is eemes, dè dig get vroage wilt. De meister wilt, det veur em dig es vrouw gève. .. Wie is et, Hanneke? Die moder en ig wille waal joa zekge.... Is dig det goud, kinjd!

— Joa, vader! Joa, moder! Joa, Antoon! — brengt Hanneke met afgewend gelaat, nauwelijks hoorbaar uit, en valt toen hare moeder om den hals, en weent en snikt, alsof haar arm hart haar uit den boezem springen moest....

XXIV

Is het van vreugde, dat Hanneke zoo bitter weent op het oogenblik, dat zij den liefsten en vurigsten wensch, dien zij ooit gekoesterd heeft, in vervulling ziet gaan? Weent zij, omdat haar gemoed, waarin zij veertien dagen lang haar eerste leed van eenige beteekenis opgekropt heeft, verlichting vindt in den tranenvloed? Of is het een voorgevoel van het leed, dat, na een kort tijdperk van ongestoord vreedzaam geluk met den man van haar hart en van hare keuze, dien zij en die haar tot aan zijn doo d heeft lief gehad, geacht en geëerd, haar en haar talrijk kroost zou overkomen, wat haar het hart zóó week maakte, dat dit als in tranen wegsmolt?.... Ik weet het niet, en zij wist het in het besproken oogenblik zeker zelve ook niet. Hoewel wij, kinderen, toen ook zij ons voorgoed hier op aarde verliet en haar echtgenoot in het graf volgde, nog jong waren, heeft zij aan hare drie oudsten, onder wie ook ik, meer dan eens de hier verhaalde geschiedenis verteld.... En telkens, als zij aan het slot ervan kwam, zeide zij, weenende, ongeveer het volgende:

— Och, kinjer! Ig waas zoo blie en zoo gelukkig, det ig Oze Leiven Heer op min bloote kneen hej konnen danke. Ig waas der zeker van, det mig mit ure leive vader zeliger ei sjoon en ei gelukkig lève wachde, en ig bedroag mig neit; geur drie hubt et nag konne

waarnéme.... Gein ougeblik in de veerteen joar, det veur same gelèèfd hubbe, zien veur, zoo te zekge, vanein aaf gewèèst, en oug is gein ougenblik in al dèèn tied, det ig neit mit mie bloud zou willen trukkoupe, om et nog ins te konnen doorlève!.... Oa, mie leif kinjer! Ig waas zoo blie en zoo gelukkig !.... En toch euverveil mig eine joamer, en kreeg ig ei gevuil euver mig, zóó naamloos druivig, det ig meinde, det mig et hert brèke zou, en ig zou modde sjterve van verdroat en van leid....

O, arme, lieve, lieve moeder! . . . . . .

. . . . . .

Toen ik, een paar dagen geleden, het slot van het vorenstaande geschreven had, was ik genoodzaakt, de pen neder te leggen, omdat mijne oogen vochtig werden bij de levendige herinnering aan mijne lieve, goede ouders, die thans — moeder ruim een halve eeuw, vader nog zes jaar langer — op het kerkhof te Boschdorp in het graf rusten, en ons, hunne toen nog grootendeels hulpelooze kinderen, voor wie zij zoo vol liefde en teedere zorg waren, aan ons lot overlaten moesten....

Met deze ontboezeming, die mij, door dankbare herinnering gedreven, half onwillekeurig uit de pen is gevloeid, ben ik eenigszins van mijn onderwerp afgedwaald ; maar ze staat er eenmaal en zij blijve staan.

XXV

Eigenlijk is het onderwerp, hetwelk ik mij voorstelde te behandelen, uitgeput, en zou ik kunnen eindigen met te zeggen: „En toen trouwden zij samen en waren gelukkig"... Volledigheidshalve wil ik evenwel nog een en ander, wat later volgde, mededeelen.

Nadat Hanneke eindelijk tot bedaren gekomen, en weder vroolijk, opgeruimd en spraakzaam geworden was, werden al de huisgenoten in het vertrek bijeengeroepen, en in kennis gesteld met de heugelijke gebeurtenis Van allen, zonder onderscheid, ontvingen de verloofden de meest ondubbelzinnige blijken van belangstelling; want allen waren met het voorgenomen huwelijk zeer ingenomen..... Daarna gingen de beide verloofden met Hannekes ouders naar het dorp, om de ouders van Antoon op de hoogte te stellen van het groote „nieuws". Zij vertoefden bij dezen een

uurtje, en trokken toen allen naar Puinenhof, waar zij onder gezellig gekout tot laat in den avond bijeenbleven.

De gesprekken liepen hoofdzakelijk over twee onderwerpen. Ten eerste moesten Hanneke en Antoon breedvoerig vertellen, welke oneenigheid zij gehad hadden, en hoe zij zich daaronder die lange veertien dagen gevoeld en gehouden hadden. Natuurlijk werd er thans daarover nu en dan hartelijk gelachen; vooral Antoons droomen leverden daarvoor veel stof, ofschoon Hanneke daarbij nu en dan uitbracht:

— Erme jong! Wat ei leid! Mer et is noe gelukkig veurbie

Ten tweede werden plannen gesmeed voor de naaste toekomst. Het eerste plan, hetwelk tot rijpheid kwam, was, dat het voorgenomen huwelijk den volgenden Zondag voor de eerste maal afgekondigd en den volgenden Dinsdag over drie weken zou voltrokken worden.....

De moeder van Antoon trok den volgenden Woensdag naar „de stad", om „et broedskleid" voor Hanneke te gaan koopen. Daarvoor werd gekozen een prachtig stuk katoenen stof, dat toen der tijd nog te Boschdorp onder de zeldzaam voorkomende artikelen van weelde behoorde.

Op den daarvoor bepaalden Dinsdag verkondigden de vreugdeschoten uit de pistolen van het jonge mansvolk, tot de familie en de vrienden van Puinen Han en Kusters Antoon, den schoolmeester, behoorende, dat de talrijke bruiloftsstoet, met bruid en bruidegom aan het hoofd, van Puinenhof uit, op weg trok, en die twee dus op het punt stonden, om elkander in Gods Huis trouw te zweren tot aan den dood.

De geliefden zwoeren dien eed, en hebben dien gehouden!.....

— Rust in vrede, mijne goede ouders! tot weerziens — roep ik de lieven thans nog met een weemoedig en dankbaar hart toe.

Lieve lezeres of getrouwe lezer! H e i l!

Roermond, 1896. J. M. JANSSEN.

WASSENBERG.

Wassenberg?.... „Wo ist denn das irgend in der Welt?" hörte ich so manchmal, und höre ich auch jetzt den Leser fragen. Dem Geschichtskundigen begegnete es vielleicht beim Studium des Mittelalters. Der Kranke erinnert sich beim Lesen vielleicht des weit bekannten Arztes des Ortes. Der Industrielle vernahm von der Neugründung einer steuerfreien Seidenfabrik daselbst. Der Wandersmann aber, der nach den Naturschönheiten im eigenen Vaterlande sich umschaut, kann von der reizenden Lage und Umgebung des am westlichen Eck des deutschen Reiches, hoch über dem stillen Roerthal gelegenen Städtchens Genaueres erzählen.

Die Roer (sprich: Ruur) durchschneidet, in ständigem Zickzack von ihren Quellen auf den kahlen Eifelhöhen Kalterherbergs bis zu ihrer Mündung in die Maas bei der holländischen Provinzialstadt Roermond meist Wiesenthäler. Sie hat durch ihr starkes Gefälle, in Folge der nicht unbedeutenden, schnell hinter einander zukommenden Nebenflüsse, und Mangels jeglicher Regulirung, einen ziemlich willkürlichen Lauf. Die tollsten Streiche vollführt sie, sich kräftig genug fühlend, einige Stunden vor ihrer Mündung. Das eigentliche Flussbett ist hier eng, ohne jedes Ufer, und zeigt Sommers oft nur ein dünnes Wässerlein, zwischen dem den Fussboden deckenden Kieselgerölle, kaum hinreichend, Hecht und Aal am Leben zu erhalten. Doch, so unschuldig das Wässerlein auch dreinschaut, nasser Herbst, schneereicher Winter und aufthauender Lenz machen es zum reissenden Strom, der keine Ufer mehr kennt, und Dämmen und Deichen trotzt. Der wilde Gesell ergiesst sich über die Wiesen hinaus, über Strasse und Dorf. In plötzlicher Schnelle ist der Schwall da, ehe die Anwohner sich's versehen, und nimmt mit, was ihm in den Weg kommt: Holz und Heu, Steg und Brücke. Der Verkehr von hüben nach drüben ist dann nur mit-

tels karren möglich, die bis zur Nabe durch das über den Weg strömende, einen weiten See bildende Wasser müssen. So ist's vor Jahrhunderten gewesen.

»Quod si nonnunquam major turgidus aestu
»Praecipitet latices, et raptans obvia secum
»Agricolis damnosa erat,"

singt im Anfang des vorigen Jahrhunderts der Heinsberger Canonicus Peter von Streithagen, der Ausonius der Roer, von ihr So macht's der Fluss heute noch, ohne dass man Mittel gefunden oder angewandt hätte, dem zu steuern. Sebst dem neuen Gensdarmen von R..... is es nicht gelungen, obwohl er besten Willens war; brach er doch, als er die Roer zum ersten Mal über die Wege gehen sah, in die kräftigen Worte aus: „Na, die Schweinerei muss mir aber aufhören; ich werde schon die nothwendigen Protocolle machen."

Das Roerthal, welches schon in seinem oberen Theile bei Kalterherberg, Einruhr, Heimbach, Niedeggen, Maubach, des Reizenden so Vieles bietet, wird in seinem unteren Theile um so interessanter, als dort die nähere und weitere Umgebung des Thales in ihrer Flachlandnatur wenig Anziehendes aufweist. Es dehnt sich hier bis auf eine Stunde Breite aus Das westliche Ufer zieht sich dem Meere zu, nur allmählich ansteigend, in die Höhe; und hat in seinen ebenen der Morgensonne zugewendeten Flächen meist guten Ackerboden; während den östlichen Rand eine verhältnissmässig steile dünenartige Hügelkette bildet. Hügel reiht sich an Hügel. Theilweise dem Landbau bereits gewonnen, bieten die Abhänge bunte Saatenfelder und fette Weideplätze, theilweise, und zwar, je näher der Mündung um so mehr, decken Kleingebüsch und Nadelhölzer die von der Abendsonne beschienenen Uferhöhen. Alle halbe Stunden, hier ganz unten vom Bergesfuss verstohlen aus grüner Wiesenschlucht heraus, dort kühner von umwaldetem Hügel herab, grüssen den mit dem Flusse Wandernden weisse Kirchthürme und freundliche Dörfer. Die Hügel drängen sich immer mehr zusammen, schieben sich immer mehr durch einander, werden immer vielgestaltiger in Form und Farbe, je mehr der Strom sich seiner Mündung nähert.

Hier ist's, kurz vor der Mündung, wo die Hügelkette des rechten Ufers ganz besonders malerisch hervortritt. Vom Roerthale aus

langsam aufsteigend, lehnt sich an einen der höchsten in das Thal etwas vorspringenden Hügel *„burg und stedlin Wassenberg"* Terrassenförmig schichten sich die Häuserreihen übereinander. Ueber diese hinaus ragt die Spitze des Bergkegels, fast wie künstlich aufgefahren, bedeckt vom Fusse aus mit dunkelem Grün, gekrönt von einer alten dachlosen Ruine. Epheuumrankt schaut der viereckige Schloss- und Festungsthurm jetzt noch stolzen Sinnes vom Berge hinab über das Flussthal, die Breite und Länge hinweg, Stunden weit. Der Blick vom Thale hinauf findet ein besonders reizendes Bildchen vom Hofe der nahe der Roer im Thale gelegenen Orsbecker Mühle. Den anziehenden Mittelpunkt bildet die mächtige Turmruine auf der Höhe, von oben herab ihrer ganzen Länge nach geborsten, von emporrankendem Epheu wie zusammen gehalten. In der halben Höhe des Kegels lehnen an diesen an, nach Mittag schauend, die übriggebliebenen Burgräume mit ihren dunklen flachen Dächern. Auf den südlich an den Burgberg anschiessenden Wingertsberg reckt sich, vom Müller verlassen und verwittert, das Pendant zur Burgruine, der Mauerstumpf einer alten Windmühle empor; und zwischen beiden, vom Fusse des Burgbergs auf, zwar alt doch nicht veraltet, älter wie beide, doch keine Ruine, tiefer wie beide stehend und doch beide überragend, in sinniger Ergänzung des freundlichen Bildes, die Kirche mit ihrem aus dem Ende des vorigen Jahrhunderts stammenden Kirchthurm. Zwischen beiden Hügeln liegt der Ort. Roth und blau lugen die Dächer, weiss die spitzen Giebel der Häuser aus dem Grün der Garten hervor. Hinter alledem und darüber hinaus ragt ein schlanker noch neuer Fabrikschlot, dem eine dunkele Rauchsäule entsteigt. Der grüne Kiefernwald der jenseitigen Höhen gibt dem Bilde seinen Hintergrund, und das Mühlenhofthor dem Ganzen seinen Rahmen. Hier mag wohl Teschenmacher gestanden haben, als ihm der in seinen Jülich'schen Annalen (1721, S 369) ausgesprochene Gedanke kam, dass Wassenberg seinen Namen habe von *„Wachs am Berg"* (an dem Berge gewachsen). Stände er heute mit uns hier, vielleicht käme ihm beim Hinblick auf die vier Wahrzeichen Wassenbergs: Kirche, Burg, Mühle, Schlot, ein anderer Gedanke, der Gedanke an unsere Zeit und deren vier Stände: Im Sturm der Zeiten verfallen, nicht untergegangen, doch im Zeichen des Niederganges und der früheren Be-

deutung entrückt, die Burgruine, der Wohnsitz des *Adels*, dem die Mühle, das Heim des einst wohlgesessenen *Bürgerthums* im Verfalle fast gleichkommt; zwischen beiden, wenn auch älter als sie, doch sie und die Jahrhunderte mächtig überragend, die Kirche, die Werkstatt des *geistlichen Standes;* hinter allem aber ein Bild des jüngsten *vierten Standes*, schlank und frisch sich emporringend: der neue Fabrikschlot.

Wassenberg hatte einst Städterechte. Es war Festung. Noch heute umschliesst den Ort die alte Festungsmauer. An der südöstlichen Ecke zeigt man den „Verlorenkasten", eine Thurmruine in der Festungsmauer, wo diejenigen der Execution harrten, die verurtheilt waren, auf dem nahen „Galgenberg", einem Hügel neben dem Wingertsberg, ihre Schuld durch den Tod zu büssen. Die Festungsgräben sind ausgefüllt; hier und da findet sich noch ein Stück Lache, als trauriges Ueberbleibsel des früher tiefen Stadtgrabens. Wie bei allen den kleinen Festungen haben sich die Gräben in üppige Gärten, Baumwiesen und Alleen verwandelt. Die Festung bildete ein ziemlich regelmässiges am Burgberg sich heraufziehendes Viereck, dessen nordöstliche Ecke in den das ganze Terrain beherrschenden Burgthurm auslief. Vor dem südlichen Festungsthore („Brühlthor") dehnt sich ausserhalb der Mauern eine lange Strasse, „die Brühlstrasse", hin, die durch den Festungsgürtel nicht eingeengt, eine bedeutend weitere Anlage aufweist. Wie damals, so werden auch heute noch die Brühler von den mehr Gewerbe treibenden Bewohnern der ehemaligen Festung „die Bauern" genannt, während der Brühler auch heute noch, euphemistisch genug, sagt, dass er „in die Stadt" gehe. Der Ort ist bei den gänzlich umgestalteten Verkehrsverhältnissen nur mehr ein Flecken, allerdings kein gewöhnlicher. Vor allem fällt die niederländische Reinlichkeit auf. Die gepflasterten Strassen sind blitzeblank, die Häuser, eins an's andere anschliessend, hier mit hohem Giebel, dort mit langer Breitseite in die Strasse schauend, meist propper gestrichen. Die Thüren und Fenster, namentlich der älteren Häuser, sind in Blaustein, manchmal mit Backsteinen und Blaustein abwechselnd, gefasst. Das lang gestreckte, heute mit Cement bekleidete niedere Haus an der Hauptstrasse ist ein altes Capuzinerkloster. Gegenüber hebt sich gleichalt, aber

schmal und hochgiebelig, im Giebelfenster eine Freitagabends zum Stiftungsrosenkranz rufende Glocke, das Armenhaus empor. Nebenan liegt ein altes Patrizierhaus mit Freitreppe, der Hof Packenius-von Forkenbeck, der begütertsten Familie des Ortes, heute Sommerwohnung des durch die Gründung des Aachener Zeitungsmuseums weithin bekannten Herrn Oskar von Forkenbeck, weiter durch das aus der Jülicher Zeit noch herstammende bethürmte Rathhaus. Von dort fällt der Blick nach Norden in die Birgeler Strasse hinein, die früher mit dem „Birgeler Thore" schloss, nach Westen die Rossstrasse hinunter auf das von drei Stadtthoren allein noch erhaltene, aber auch verfallene, Rossthor, und nach Osten die Kirchstrasse hinan auf die aus dem Anfang des zwölften Jahrhunderts stammende, inmitten des hübsch umgitterten Gottesacker gelegene Kirche. Dieser gegenüber strecken sich an der anderen Strassenseite ein dreistöckiges, vielfenstriges Patrizierhaus, die wohlgepflegten Burggärten und die noch bewohnten Burgräume hin. Zwischendurch führt die Kirchstrasse aus einem neugebrochenen Thor zum Ort hinaus, auf Erkelenz zu. Die hinter der Kirche hervorschauenden alten Spitzdächer, Thorbauten und Erker gemahnen noch an das zu gleicher Zeit mit der Kirche von dem damaligen, hier residirenden, Territorialherrn Gerhard II von Geldern gegründete Stift.

Es gibt noch genug äussere Erinnerungszeichen an jene alten Herrscher im Orte, wenn auch die Erinnerung selbst bei den Wassenbergern schwand. Die Burg ist die Wiege der mächtigen Grafen von Geldern, die den Spruch führten und hielten:

„Hoog van moed,
„Klein van goed,
„Een zwaerd in de hand
„Is 't wapen van Gelderland."

Gerhard von Antoing aus Flanderland nahm, wie der Klosterrather Annalist erzählt, um 1020 vom römischen Kaiser Wassenberg zum Lehn. Es war also damals schon nicht ohne Bedeutung. Hier residirte er. Seine Nachkommen sind die Herren von Heinsberg und die einst so mächtigen Grafen von Geldern. Die Wassenberger Burggrafen brachten den Ort zur Blüthe. Sie gaben ihm schon im Anfang des zwölften Jahrhunderts seine heute noch stehende romanische Basilika, zugleich mit dem die Kirche umge-

benden weitläufigen Stifte. Sie befestigten den Ort der Art, dass in den Kämpfen mit dem Gegenkaiser Philipp von Schwaben der deutsche Kaiser Otto IV und Erzbischof Bruno von Köln in seinen Mauern Schutz suchen konnten. Allerdings nahm Philipp nach kurzer Belagerung Wassenberg ein, und hielt den Erzbischof in dem Burgthurm gefangen, während Otto durch die Flucht entkam. Bald darnach hatte der Ort schon Städterechte Doch das Unglück hat es gewollt, dass in dem Wassenberger Geschlechte die unmittelbaren Erben fehlten. Die Herrschaft kam an die Limburger, an die Geldrer, die Brabanter, die Heinsberger, und mit dem letzten Heinsberger, 1484, an die Herzöge von Jülich Um den Besitz Wassenbergs wurden harte Kämpfe ausgefochten; um Wassenberg schlug Reinald IV, 1288, die furchtbare Schlacht bei Worringen, in der er selbst mit 1100 Rittern und Knappen vom Brabanter Herzog gefangen genommen wurde, indess 8000 Streiter und 4000 Rosse die Wahlstatt deckten. Unter den Jülicher Herzögen wurde die Stadt Sitz eines Droste und Hauptort des übergrosse Theile der Kreise Erkelenz und Heinsberg bis in Holland hinein reichenden Amtes Wassenberg. Im Hause des Droste zu Wassenberg, eines Freundes seines Herzogs zu Jülich, fand in den unruhigen Zeiten der Reformation der aus dem Kerker zu Köln befreite Prediger Johann Klopriss, wie Luther auf der Wartburg, Schutz und Zuflucht. Ausser und mit ihm waren damals beim Droste die Prediger Dionysius Vinne von Diest, Heinrich Slachtscaef aus Tongeren, Heinrich Roll und andere, die von hier aus ihre Lehre über das ganze nördliche Herzogthum Jülich ausbreiteten, später aber mit dem Könige des neuen Zion Jan van Leiden in Münster ihr Ende fanden. Seit Wassenberg zum blossen Amtssitz herabgesunken, waren die Tage seines Glanzes dahin. In der französischen Zeit wurde es nicht einmal Cantonort. Es ist Flecken im Kreise Heinsberg. Anfangs des Jahrhunderts hatte es Webereien und Dachziegeleien. Seitdem aber die Eisenbahnen, die Landstraszen ersetzend, den Verkehr an sich rissen, schwanden auch diese. Es fiel das Hauptzollamt fort, selbst die Zoll-Einnehmerstelle. Dem Orte blieb nur das Notariat. Der evangelischen Gemeinde gehören im Orte ausser dem Pfarrer und Lehrer, eine vollständig evangelische Familie und drei Mischehen an Die evangelische Kirche ist ein versteckter kleiner Bau.

Juden sind ebenfalls schon lange im Orte ansässig. Die zur Zeit aus sieben Familien bestehende judische Gemeinde hat sich eine kleine Synagoge errichtet. Die übrigen der 1000 Einwohner, einschliesslich des nahen Ohe und Forst gehören dem katholischen Bekenntniss an. Schon vor 800 Jahren war Wassenberg der Sitz eines Dekanates, damals der Lütticher, jetzt der Kölner Diözese, Zwei Aerzte und ein Apotheker bemühen sich vergebens, unter den Bewohnern den Tod zu bannen.

In neuerer Zeit ist Wassenberg wieder in das Zeichen des Verkehrs eingetreten. Eine Crefelder Firma begründete 1893, gegen Gewährung fünfzehnjähriger Steuerfreiheit, eine grosse Seidenfabrik. Wo einst der Boden vom Hufe der Rosse, von Lanzen und Harnischen der Ritter wiederhallte, da klappert jetzt die eiserne Gezau Wo einst Trompetenstösse Ritter und Knappen zu lustigem Turnier und ernstem Kampfe luden, da ruft jetzt das wenig melodische Fabrikhorn arme Weber zu langer Tagesarbeit. Wie sich die Zeiten und Sitten auch geändert haben mögen: Herrn und Knechte einst wie jetzt!

Ein anderer Verkehr ganz besonderer Art ist Wassenberg seit einem Jahrzehnt erstanden. Wassenberg ist, wie Offermanns (Geschichte der Stadte u. s. w., Linnich, 1854, S. 219) sagt, „ein freundlicher Flecken in einer romantischen Gegend," „ein ländliches Idyll", wie es Landtagsabgeordneter Schmitz, Erkelenz, zur Zeit in Abgeordnetenhause bezeichnete. Seine von Natur aus freundliche Lage wurde durch die Kunst des Menschen noch gehoben. Einige Schritte vor Wassenberg, nach Osten hin erstreckt sich, mehrere hundert Morgen gross, ein parkartig angelegter Wald, das Judenbruch, auch Marienbruch genannt, eine dem Publikum offene Privat-Besitzung. Das zwischen Burgberg und Wingertsberg in's Roerthal auslaufende Querthälchen, war noch anfangs dieses Jahrhunderts ein wüster Sumpf, stellenweise zwar von Eichen überragt, aber zum grössten Theile nicht einmal betretbar. Durch die Opferwilligkeit der Familie Packenius, welche das Bruch vom Fiskus erstand, besonders der jetzigen Eigenthümer, Eheleute Oskar von Forkenbeck und Maria Packenius, ist dasselbe mit Hülfe des vor einigen Monaten im achtzigsten Lebensjahre verstorbenen Försters Wild, in einen Park umgeschaffen worden. Zunächst wurden die Wasser in Teichen gesammelt, diese

durch Kanäle oder Kaskaden mit einander verbunden, dem Ganzen Wege gegeben, Brücken gebaut, Kiefern-, Birken-, Platanenalleen angelegt, Ruheplätze, Grotten geschaffen, Durchschläge für Aussichten gehauen. Auf den Teichen wiegen sich jetzt Nachen zwischen weissen und gelben Wasserrosen. Hier zeigt jetzt das Bruch volle Hochwaldnatur, hochstämmige Eichen und Buchen breiten dichte Schattendächer über gangbare Waldwege, dort wechselt Niederholz mit Nadelbeständen, und weiter durch wird's ein Stauden- und Blumengarten, überall von strahlenden Wasserspiegeln belebt und wiedergespiegelt. Mit grossem Geschick ist das dunkle Nadelgehölz unter die helleren Eichen und Buchen vertheilt, und zwischendurch das schimmernde Weiss der Birke und Silberweide verstreut. Die Balsamweide duftet mit der Linde um die Wette. Die breitblätterige Kastanie bietet freigebig ihre Frucht. Die Tannen und Fichten wechseln in mehr als zwanzig Sorten. Der Hollunder ist in einer Reihe von Arten vertreten. Die verschiedensten Farren, vom zarten Federfarren bis zum hohen Adler-Saumfarren decken den Boden. Hunderte munterer Sänger, von der piepsenden Meise bis zur laut schlagenden Drossel, haben Jahr ein Jahr aus hier ihre Herberge, und wenn der Lenz in's Land zieht, kommt mit ihm eine ganze Schaar von Nachtigallen. Da schlägt's und schallt's von allen Ecken und Enden. Da gibt's kein Locken, das nicht seinen Widerhall fände. Furchtlos spielen die Eichhörnchen im raschelnden Laube und kucken verwegen mit den klugen Aeuglein dem müssigen Wanderer zu. Scheu hüpft das schnelle Kaninchen, vom Fusse des Wanderers aufgeschreckt, über den Weg davon. Auf den Wanderer selbst aber sinkt es, wenn er an stillen Sommertagen, 'mal allein im Bruche ist, wie Gottesfrieden hernieder.

Deshalb ist es begreiflich, dass Sommers über tausende Städter aus dem Fabrikvorderland und dem holländischen Hinterland zu fröhlichen Fahrten in's Judenbruch ziehen, zumal bei der munteren Mutter Grab, auch für den leiblichen Menschen stets beste Pflege sich bietet. Sonntags sind nicht selten bis zu dreissig Equipagen dort aufgestellt. Pfingsten wurden über 2000 Fremde im Park gezählt. Die schöne Lage, die prächtigen Wälder, die herrlichen Fernsichten und Spaziergänge, alles dicht vor dem Orte, dazu die gute Verpflegung halten manchen Kurgast auf längere Zeit am

Orte. Dieser wird dann im Judenbruch auf Besonderes aufmerksam. Die Siebenbirken, der Siebenweg, der todte Baum, der Tulpenbaum, der Rehbaum, der Irrweg, die Bergschlucht, das Schneckenhaus, der Teufelsstein, die Bischofsbank, die Eremitage, die Kapelle, und wie all die Merkwürdigkeiten heissen, haben jedes seine eigene Mär. Bald findet man die hübschen Punkte heraus: die Ruheplätzchen zwischen den beiden Seen; am Eisensprudel, neben dem plätschernden Bach, und in der Erdschlucht, die Ausblicke durch den Aushau auf Stadt und Burg, über den Treppenweg zur Höhe, durch die Weimuthsallee auf's Schneckenhaus, von der Brücke auf den Wasserspiegel, vom Lusthaus auf das versunkene Schloss, durch den Hohlweg auf die Mühle. Da ziehen immer wieder an die von Farren bestandenen und Haselholz überdeckten Hohlwege, die schmalen Buschpfade durch die Pflanzkämpen, die hoch überwölbten Waldwege unter den Eichen und Buchen, die teppichweichen Gänge im Tann. Nur ungern scheidet der Wanderer. Selbst nach längerer Rast heisst es stets „auf Wiedersehen."

Das Judenbruch ist zuerst das Ziel der Fremden. Doch es gibt der schönen Punkte zum Wanderen und Verweilen in der unmittelbarsten Nähe von Wassenberg noch so viele, dass sie sich im Einzelnen nicht alle besprechen lassen. An der Kapelle vorbei führt zum Judenbruch hinaus der Weg eine kurze Strecke durch Schlagholz und Haide. Der Blick ist durch das Gehölz beschränkt. Der Weg senkt sich allmählich. Mit einem Mal ist die Gegend ganz frei. Ein kleiner nahezu quadratischer Thalkessel liegt in der Tiefe, ringsum von bewaldeten Höhen umkränzt. Zur gegenüberliegenden Ecke fällt der Blick auf die freundliche Kirche und das Pfarrhaus von Myhl, die sich vom Fusse der das Thal abschliessenden Höhe erheben. Rings aus den grünen Hängen stehlen sich die rothen Ziegeldächer des Ortes heraus. Neben der Kirche ragt auf dem Schwanderberg ein neues prächtiges Kreuz empor. Zwischen Kirche und Kreuz durch, über beide hinaus, grüsst aus der Ferne der Kirchthurm von Gerderath. Ein selten schönes Bildchen, des Pinsels eines Malers werth, das um so mehr packt, je weniger man es aus den Waldgestrüpp heraus zu finden erwartete. Sagen und Legenden von vergangenen Klöstern, verschwundenen Nonnen, Heilung Besessener knüpfen sich an dieses Fleckchen Erde. Doch der Wanderer muss leider vorüberziehen.

Nur einen Bogenschuss weit zur Seite, im Hügelterrain zum Roerthal vorspringend, liegt der Galgenberg, der höchste Berg der Umgebung, der von seinem ehemaligen Zwecke als Richtstätte heute noch seinen Namen führt. Wohlfeiler Patriotismus hat ihn, allerdings vergebens, in neuerer Zeit zur Friedrich Wilhemshöhe umtaufen wollen. Den armen Missethätern mag die herrliche Aussicht von hier kaum zum Frommen gereicht haben, und dem Thale war es gewiss auch keine Zierrath, als das Gericht zu Wassenberg an 5 Mai des Jahres 1551 achtzehn in der Nachbarschaft auf dem „Blates" ausgehobene Räuber hier gleicher Zeit aufknüpfen und zum warnenden Exempel Wochen lang an dem Galgen, den Räuberhauptmann auf dem Rade liess.

Von jenen Schrecken hat der Ort heute nichts mehr an sich, wohl aber noch die Prachtaussicht, die, wie allerorts hier, unvermittelt sich bietet. Da liegt das Roerthal in seiner ganzen Breite und einem grossen Theile seiner Länge aufgeschlagen wie ein offenes Buch. Im Süden stützt sich die Halbkuppel des Gesichtskreises auf die blauen Eifelberge, verliert sich im Westen auf dem äussersten Rande des linken Roerufers über Sittard, und schliesst im Norden hinter den Thürmen von Roermond ab. In diesem weiten Bogen zeigen sich in der Ferne die Niedegger Berge, die schlotenreichen Höhen der Atsch, der einsame Lousberg und der flache Rücken des von dem breiten Frauenkloster gekrönten Echterbusches. Innerhalb dieses weiten Zirkels schaut das Thal, wie ein bunt gemusterter Teppich, zusammengewirkt aus Feld und Wiese, Wald und Haide, durchschnitten von Fluss und Landstrasse, und mit Dörfern übersähet, zur Höhe empor. Mehr als 50 Kirchen sind hier zu zählen. Der Blick umspannt Theile von sieben preussischen Kreisen und die Länge der holländischen Provinz Limburg von der Falkenburger Sohle bis zum Venloer Scheitel. Wenn bei aufkommendem Regenwetter die weiten Fernen zum Fusse des Berges herangezogen werden, wenn dann der Wind die Wolken zu Paaren treibt und die Sonne hinter ihnen, Verstecken spielend, Lichter und Schatten wechselnd, über das Thal verstreut, wenn zu später Herbstzeit die Abendsonne jenseits des Thales niedersinkt, die Wolken mit malerischen Tinten übergiesst und ihre Ränder golden verbrämt, dann ist der Auslug vom Galgenberg ein unbeschreiblich schöner.

Auf der halben Höhe des Berges, zwischen dem Auslug und dem Judenbruch, das sich hierhin emporzieht, liegt im Grünen versenkt eine kleine Waldwirthschaft. Vorüber führt der Weg nach Süden gleich wieder in den Wald hinein, Partieen bietend, zu deren Beschreibung nur Adalbert Stifters Feder taugt. Laubbestände, Eichen- und Birkenschläge wölben über den Weg ein luftig Dach; rothe Heide und grüne Waldbeersträucher säumen den Weg, bis die Bahn sich senkt und die Hochwaldnatur vortritt. Hohe Eichen rager, von grauem Schurf bedeckt, aus dem grünen Rasen empor. Der Blick verliert sich durch lange grüne zum Laubgang rund überwölbte Wege zu Thal. Der Fuss tritt weichen Rasen. Die Luft füllt Waldesduft. Ein murmelendes Bächlein kreuzt den Weg. Von der weiten geräuschvollen Welt ist man ganz abgeschnitten. Mit einem Male öffnet sich dem Blick ein kleiner grüner Plan. Mitten im Walde strahlt in saftigem Grün eine Wiese. Vom Rande zieht sich, scheu auffahrend, ein äsendes Reh in's schützende Dickicht zurück. Noch eine Strecke, dann hat der Waldbestand sein Ende Quer durch den schmalen Ackerthalkessel führt der Weg in einigen Minuten zu einer Höhe, dem „Myhlerberg". Auch hier wieder unerwartet ein prächtiger Blick auf ein in's Roerthal mündendes Querthal. Die Höhe dacht allmählich ab. Durch das kurze Thal zieht sich der Ort Altmyhl. Hinter demselben hebt sich, von dunkelen Tannenwäldern bedeckt, senkrecht aufsteigend, die jenseitige Bergwand empor. Links herüber grüssen die Kirchthürme von Gerderath und Erkelenz. Nach Rechts verliert sich der Blick durch das Thor des Querthälchens in das weite Roerthal hinein. Das ist eine kleine Schweiz. In weiterer Fortsetzung des Weges bieten neue Punkte neue Ausblicke, hier weiter, dort enger, auf Roer- und Querthäler. Schröferberg, Klierhöhe, Kleingladbacher Berg haben darunter den grössten landschaftlichen Reiz, und das Angenehme, dass selbst der weiteste von ihnen, der Wachberg, in einer Stunde Weges von Wassenberg aus zu erreichen ist.

Gleiche Schönheiten weist die Hügelkette auf in ihrer Fortsetzung über Wassenberg hinaus nach Norden. Der Weg, welcher, an der Kirche vorbei, zum Judenbruch abschwenkt, führt grade aus in einigen Minuten zur „Haide", auf die über Wassenberg hinausragenden, den Hintergrund des Bildchens von der Orsbecker

Mühle bildenden Höhen. Von der Landstrasse abbiegend, steigt er den Berg hinan durch eine junge Birkenallee zu dem thalwärts vorspringenden Haidehügel, der sich ebenfalls eine Wiedertaufe in Wilhelmshöhe nicht hat gefallen lassen wollen. Der Gang und sein Ende bringen neue Bilder. Anfangs zeigt sich nur der blaue Glast der Ferne. Bald löst er sich auf. Der Blick erfasst zuerst den hohen Thurm der Christophoruskirche von Roermond, der von beiden Thürmen des Münster flankirt wird, grade als ob sie zu ihm gehörten, während sich die spitze Nadel der neuen Kapelle im Sand weit ab seitwärts zeigt. Dann öffnet sich das Thal auch nach links hin. Die Landschaft wird weiter und immer weiter, und der Blick, vom Ende des Haidekopfes aus, umspannt nahezu den ganzen Umkreis, wie er sich auch vom Galgenberg bot, doch in einem anderen Lichte. Burg und Kirche Wassenberg, an sich hoch, liegen von hier gesehen im Thale. Ueber sie schauen, besonders sich vordrängend, aus der Ferne die schlanken Kirchthürme von Heinsberg und Braunsrath herüber, und zwischen diesen und den Roermonder Thürmen liegen, verstreut, die fünfzig anderen Pfarrorte, diejenigen Dörfer nicht zu zählen, welche keine Kirche haben. An den Fuss des Haidehügels lehnt sich im Thale mit seinem stumpfen Kirchthurm, seinem hohen Pfarr- und Schulhaus, das grosse Dorf Birgelen an. Ueber den Ort herüber blinken im Sonnenlicht aus dem Park heraus die Zinnen des Schlosses Elsum, des Sitzes der Lebenden vom Geschlechte von Leykam. Die Todten ruhen in der gothischen Grabkapelle, welche jenseits eines Querthälchens vom Nachbarhügel — ein steinernes Memento mori — zum Schlosse hinabschaut. Diese ist vor einigen Jahren durch den verstorbenen Freiherrn von Leykam, an Stelle der alten niedergelegten Birgeler Pfarrkirche in Mitten des Kirchhofes errichtet worden. Der Bau war sehr alt. Die Wallfahrer nach Roermond zeigten einander vom Thale aus den Schaum, der noch von der Sündfluth her an der Spitze des Thurmes hing. Alt war der Bau thatsächlich, denn nach Bild und Bauart gehörte er zum wenigsten der ersten Christenzeit des Landes an. Undankbare Epigonen haben sich durch den Abbruch schwer versündigt. Auch heute noch wie vor vielen hunderten Jahren wird der Birgeler die steile Höhe hinangetragen, doch nicht mehr wie früher auch zur Taufe, sondern nurmehr zur letzten Ruhe. Das ist ein schönes Ruheplätzchen. Am

Fusse des Kirchhofberges im Thale, zwischen diesem und dem Haidekopf, liegt, früher traulich versteckt, jetzt auf blasser Fläche das „Birgeler Pützchen". Von rechts und links hallen die Stimmen frommer Beter herauf, Wallfahrer ziehen durch das Thal, Landleute der Umgegend, einzeln und in Gruppen, die allsonntäglich ihre Anliegen der schmerzhaften Mutter zum Pützchen bringen. Dem Wasser des Brünnchens unter der Kapelle wird heilkräftige Wirkung für die Augen zugeschrieben. Im Innern hängt manche dankbare Widmung. Hier ist eine ehrwürdige Stätte. Der Christenapostel der Gegend, der heilige Lambertus, hat jene erste christliche Kirche der ganzen Gegend auf dem Hügel eingerichtet, das Brünnlein zum Taufbecken benutzt. Daher die hohe Verehrung, welche das Volk dem Orte im Gebete bis heute treu bewahrt. Nach Osten fällt der Blick vom Hügel auf menschenleere Haidehöhen und Waldthäler hinab, die sich wild romantisch durch einander drängen.

Zur Linken folgt ein Weg über einen dieser Bergrücken. Der Tann schliesst die Aussicht zum Roerthal bald ab, bald lässt er wieder einen Durchlug, bis er endlich zum geschlossenen Wald sich dichtet. Rechts und links dringt der Blick durch die langen Zeilen der aus Reihensaat aufgegangenen Tannenbestände wie in's Unendliche Der Weg senkt sich, zieht sich bald wieder durch stärkeren aber unregelmässigeren Tannenbestand zu neuer Höhe. Da hat der Wald sein Ende. Ueber eine Schonung ragt ganz nahe von der jenseitigen Höhe aus Laubwald hoch empor der neue romanische Kirchthum von Wildenrath, den der hochherzige Pfarrer, Dechant Klein, im vorigen Jahre seiner armen Gemeinde aus eigenen Mitteln erstellte. Der Reiz des Unverhofften bannt förmlich den Blick des überraschten Wanderers auf das schöne Bildchen.

Bei der Rückkehr misst das Auge, da wo der Weg von dem Bergrücken zum Orte niedersinkt, das ganze Querthal des Judenbruchs von der Thalsohle hinauf bis zum Kamme der jenseitigen Höhe. In der Thalsohle liegt, zwischen den Bergen eingegraben, geschützt von allen Seiten vor Wetter und Wind, der weite Bau der bereits erwähnten Seidenfabrik von Krahnen und Gobbers aus Crefeld, der, wenn auch Fabrik, doch mit seinen beiden geschmackvollen zinnenbekrönten Frontthürmen und seinem nicht

unschönen Schlot dem Thale einen besonderen Reiz verleiht. Vor dem Eintritt in den Ort schweift das Auge noch einmal rechts und links über's Thal. Dann führt die Landstrasse unter hohen dunkelen Kastanienbäumen, durch die in die Stadtmauer gelegte Bresche, zwischen der über ihre wohlgepflegten Gärten hinüberragenden Burg und der aus dem schön vergitterten Kirchhofe mit der Längsseite herausschauenden Basilika hindurch, die abschüssige Kirchstrasse hinab in den Ort hinein.

Bei weiterem Wanderen finden sich der hübschen Punkte, der schönen Aussichten, der anziehenden Spaziergänge, historischen Erinnerungen noch ungezählte. Der Burgberg, den in liebenswürdiger Weise die Besitzerin Wittwe Claus aus Roermond dem Publicum zugänglich macht, der Kirchhof von Birgelen, der anschiessende Kofferathsberg, die nebenliegende Carolinenhöhe, das Jagdschlösschen Waldheim des Fabrikanten Schött aus Rheydt, die Vlodropper Höhe mit ihrem Aussichtsthurm, haben manchfaltige Fernsichten über Roer- und Nebenthäler. Die Wanderung dahin auf den Wald- und Höhenpfaden bieten den Kundigen einen Reichthum von Naturschönheiten, die mit dem Wechsel der Jahreszeiten überdies einem steten Wechsel unterworfen sind, und den Vorzug haben, dass die Speculation noch nicht ihre Eindrücke bei ihnen zurückliess. Der alte Burgthurm beherbergte als Gefangenen einen deutschen Kaiser und einen Kölner Erzbischof. Von seinem Messerpütz hört die ungläubige Nachwelt Grauenerregendes erzählen. Im Ossenbruch geht die schwarze Dame, im Judenbruch der Drühe um; ihm leistet der Teufel Gesellschaft, der allnächtlich auf einem bestimmten Steine sitzt, nahe bei der Stelle, wo ein Schloss versunken ist, im Capuzinerkloster spukt Pater Achatius; der sogenannte alte Berg bei Rötgen gemahnt noch an die Marowingerzeiten; Hastern bei Altmyhl kündigt sich als eine im XIII^{en} Jahrhundert bis zum letzten Stein zerstörte Stadt an; Helpenstein, das ehemalige Tempelherrenhaus unweit Arsbeck erzählt von der Plage der Raubritter im XIV^{en} Jahrhundert; der Blates, eine Waldpartie zwischen Myhl und Gerderath weiss von der Leprosennoth und dem Räuberwesen im XVI^{en} Jahrhundert. Die Gegend war so gefürchtet, dass der Volksmund das eigene Wort für sie erfand:

Wä well gonn van Gidere no de Mihl,
Dä mott gonn am hellen Dag on met Ihl.

Der vielen Schlösser und Adelsgeschlechter der Gegend, Schloss Blittersdorf, Haus Wildenrath, Haus Hall, Burg Effeld und wie sie alle heissen, ist dann noch nicht gedacht. Ueberall zeigt sich hier dem Geschichtsfreund eine reiche Vergangenheit, dem Naturfreund eine herrliche Gegenwart. Mag man nun aber von Ost oder West, von Nord oder Süd kommen, die Gegend zu ergründen, über alles ragt immer heraus, sichtbar von allen Seiten auf seiner eigenen Höhe, das Centrum des Ganzen: „Burg und Städtlein Wassenberg."

W. WEISWEILER,
Rechtsanwalt und Notar.

WASSENBERG, 1896.